

פרקי מבוא

מדינה – צורך או ערך?

א. "האדם מדיני בטבע"

הביטוי "האדם מדיני בטבע" משמעו שהאדם הוא יצור חברתי. כך קבע הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים (ב, מ), ובסגנון אחר – בניסוחו של אריסטו: האדם הוא 'חיה פוליטית'¹.

האדם זקוק למסגרת חברתית. ראשית, מבחינה קיומית וכלכלית, כדי לשרוד מול פגעי טבע ואדם, ולהשיג מזון, מדור, מלבוש ומרפא. רק חברה רב-גונית יכולה להתמודד עם בעיות הקיום של האדם. וכדי לשמור על מסגרת חברתית תקינה, יש צורך במשטר השומר על חוק וסדר. זו המדינה. שנית, בישראל יש לחברה מעמד נוסף, שכן התורה לא ניתנה ליחידים אלא לציבור. יש בתורה מצוות חברתיות ומצוות ציבוריות, ויש גם מצוות אישיות, אולם אין אפשרות מעשית שאדם אחד יוכל לקיים את כולן, אלא רק החברה כולה, על גווניה הרבים, יכולה לקיים את כל התורה (אור החיים שמות לט, לה ד"ה ויעשו). לכן מוסיף הרמב"ם (שם) וכותב: "התורה, אף על פי שאינה טבעית, יש לה מבוא בענין הטבעי". כלומר, אומנם המדינה היא צורך טבעי, אך התורה רואה בכך גם מצווה². לא רק צורך, אלא גם ערך. על הרובד הטבעי נוספה קומה נוספת – רובד תורני. בעצם, אין אלה שתי קומות, אלא קומה אחת משודרגת – "ואולך אתכם קוממיות" (ויקרא כו, יג).

במקום אחר (מו"ג, ג, כז) אומר הרמב"ם:

הנהגת המדינה ותיקון עניני אנשיה כפי היכולת, היא הצריכה יותר תחלה... והתורה האמתית באה לתת לנו שתי שלמויות יחד, רוצה לומר: תקון עניני

1. זו הגדרה אריסטוטלית. ה'פוליס' היא העיר היוונית הקדומה, שהייתה 'מדינה' בזעיר אנפין. ניהול חיי הפוליס הוא ה'פוליטיקה', שביסודה אינה מילת גנאי. יש אומרים ששורש המילה 'מדינה' הוא 'דין' – מסגרת חברתית שיש בה חוק וסדר ובראשה מנהיגות, ויש אומרים שמשמעותה היא עיר, כמו בערבית. ר' בדברי מנדלקורן בקונקורדנציה.
2. ר' מאמרו של ר"א ורהפטיג 'הקמת המדינה כמצוה', תחומין יח, עמ' 421.

בני אדם קצתם עם קצתם, בהסיר העוול ובקנות המדות הטובות המעולות... ותקון האמונות ונתינת דעות אמתיות.

אין אפשרות להטיב עם הזולת ללא קיומו של אותו זולת. רק במסגרת חברתית ניתן לפתח מידות טובות. "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב, יח) – אדם לבדו אינו טוב. נראה שהרמב"ם מסתמך על הפסוק (שם יח, יח-יט) "ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

ב. עם ישראל

שתי משימות, שהן בעצם אחת, מוטלות על עם ישראל: להקים חברת צדק המאמינה בה' אחד. אלה שני צדדים של אותו מטבע (ר' הרא"ה קוק, אורות, אורות ישראל פ"א). חברה זו תביא בשורה לעולם בכך שהיא תשמש אור לגויים. המילה "נברכו" היא מלשון הברכה (רשב"ם בראשית יב, ג), התרבות, הפצה, ובלשונו של ריה"ל (כוזרי מאמר א, לו): "ישראל באומות כלב באברים". לא טריטוריה, היסטוריה ואינטרסים משותפים יוצרים את עם ישראל, אלא רעיון, אמונה ואידאל, הם המכנה המשותף המגבש את הלאומיות הישראלית. לשם כך זקוק עם ישראל למסגרת ריבונית, היינו מדינה, שבה ניתן יהיה לממש את רעיונותיו. "כי אב המון גויים נתתיך... ונתתיך לגויים ומלכים ממך יצאו" (בראשית יז, ה-ו). כדי לשמש אור לגויים, עליו להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו). "הייתה יהודה לקודשו ישראל ממשלותיו" (תהילים קיד, ב). רק כך יוכל למלא את שליחותו ההיסטורית. ודווקא משום שמטרה זו כה נעלה, הדרך אליה ארוכה ומפותלת.

התורה ניתנה לציבור ולא ליחידים,³ למדינה ולא לאזרחים בודדים. "ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב) – כאיש אחד בלב אחד. "ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה" (שם, ח). "דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב). רק במסגרת ציבורית ניתן להתקדש (ראה שפת אמת, קדושים תרמ"ג). 'כלל ישראל' הוא מושג בעל משמעות הלכתית ואמונית. 'כנסת ישראל' אינה רק תואר, אלא אידאה, ישות רוחנית ממשית.

3. ריה"ל בנה על כך את ייחודה של היהדות לעומת דתות אחרות – כוזרי א, פ-פז.

ג. הן עם לבדד ישכון

עם ישראל שונה מכל העמים. הוא לא נוצר יחד עם שבעים האומות אחרי המבול. תולדות עם ישראל מתחילות אחריהן, בציווי לאברם "לך לך..."⁴. הדברים חוזרים בהרחבה בפסוק שהוזכר כבר לעיל: "ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ".

למעשה, ישראל יוגדר כעם רק כעבור כמה דורות, אך לא בארצו, אלא במצרים (שמות א, ט: "הנה עם בני ישראל"), תחת שעבוד עבדותי קשוח. לארצו הוא יגיע אחרי שיקבל תורה בסיני וינדוד במדבר ארבעים שנה. אך לא יזכה למדינה מגובשת שבראשה מנהיגות מסודרת, אלא רק כעבור מאות שנים, הרבה אחרי עמים אחרים (בראשית לו, לא: "לפני מלך לבני ישראל"). רק אחרי שיעבור חבלי לידה קשים, נסיונות ותהיות. הסיבה לכך היא, שמדינת ישראל שונה מיתר המדינות, כשם שעם ישראל שונה מיתר העמים – "ובגויים לא יתחשב" (במדבר כג, ט).

מלכות – אמצעי או מטרה?

א. איחוד הרשויות והפרדתן

בתחילת הדרך הוקם לישראל מנהיג, רועה רוחני, איש רוח מורם מעם ומאדם, אבי הנביאים – משה רבנו עליו השלום. הוא איחד באישיותו את כל הרשויות השלטוניות,⁴ הוא היה גם מחוקק (בשם ה'), גם שופט וגם מנהיג מדיני וצבאי. הייתה זו תופעה חד פעמית. לא קם איש כמשה. הוא מינה ליורשו את תלמידו, יהושע בן נון, איש אשר רוח בו, והאציל עליו את כל סמכויותיו (כלי יקר במדבר כז, יח – "פירוש אחר"); חוץ ממחוקק – אחרי משה אין מחוקק לישראל, שכן יש כבר תורה חקוקה. היא טעונה רק פירוש ויישום, אחר שהעקרונות נמסרו בעל פה מפי משה. אחריהם לא נמצאו ממלאי מקום ברמתם. עם ישראל נותר זמן רב כצאן ללא רועה קבוע.

4. הרשויות מיוחסות למונטסקייה, אך מקורן הקדום הוא בישיעהו לג, כב.

משה רבנו ותלמידו יהושע היו יוצאים מן הכלל בסמכותם הכפולה. בדרך כלל הייתה הפרדת רשויות בישראל⁵ (כאמור, היו רק שתי רשויות), והכלל היה שאין רשות אחת נוגעת בחברתה. כל אחת מכירה במגבלותיה ובצורך של רעותה למלא חלל שאין באפשרותה למלא. הרשות השופטת חייבת לדון רק על פי החוק הכתוב בתורה. צורכי החברה אינם מתפקידה, עליהם ממונה השלטון, המופרד מהרשות השופטת, אך בסמכותו לתקן תקנות חדשות, גם אם אין להן מקור בתורה, ואף להורות לשפוט על פיהן. ועם זאת, סמכות השלטון מוגבלת להנהיג את החברה ולפתור את בעיותיה.⁶

ב. משטר מלוכני

המערכת השלטונית שהנהיגה את רוב המדינות הקדומות הייתה מלוכה שושלתית. התורה מכירה בצורת שלטון זו, אך בהסתייגות, וזאת למרות שהיא "ככל הגויים" (דברים יז, יד). בצורת שלטון זו יש מעלה – היא יציבה, אך מלכות ישראלית חייבת להיות שונה מכל מלכות אחרת. בדרך כלל התפארו המלכים בניצחונותיהם במלחמות, בעושר רב, שבדרך כלל נלקח כשלל, ובהרמון של נשים רבות, שחלק מהן היו שבויות ונישואיהן למלך ביטאו את השתלטותו על מדינות ושבטים אחרים. ביטויי כוח עוצמה ופאר אלה נאסרו על מלך ישראל.⁷ לעומת זאת, הוטלה עליו חובה לכתוב "את משנה התורה הזאת על ספר... והייתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת... לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל" (שם, יח-כ). ממשנה התורה הוא לומד כיצד להנהיג את המדינה על פי התורה, אף שיש

5. להרחבת דברים, ראה מאמרי בתחומין מד, עמ' 201-214.

6. דרשות הר"ן דרוש יא. ובסנהדרין יח ע"ב: אין מושיבין מלך בסנהדרין משום לא תענה על רב. אך היא הנותנת: נוכחותו בבית הדין עלולה לפגוע בעצמאותה של המערכת המשפטית. יש להפריד בין הרשויות, אך כשאין ניגוד עניינים, יכול המלך להשתתף בדיוני בית הדין; ור' שם: עיבור שנה.

7. שם פסוקים טז-יז: "רק לא ירבה לו סוסים... ולא ירבה לו נשים... וכסף וזהב לא ירבה לו מאד".

לו סמכות לחרוג ממשפטי התורה המסורים לרשות השופטת. אך גם חריגה זו חייבת להיעשות ברוח התורה.⁸

זה תוכנה של מדינת ישראל. מדינת הספר לעם הספר.

ג. מלוכה: מצווה או רשות

נחלקו תנאים בשאלה האם מינוי מלך הוא מצווה או רשות. הרמב"ם פסק שזו מצווה (הל' מלכים ומלחמות פ"א ה"א), אך לא ניתן להתעלם מכך שזו מצווה מורכבת, ושאין לקיימה בכל תנאי. על המלך להנהיג מדינה ישראלית המיישמת את דרכו של אברהם אבינו. לכן, צריך שהמלך יתאים לכך ושהעם יהיה בשל להנהגתו. המצווה פותחת בפסוק "ואמרת אשימה עלי מלך" (שם יז, יד), כלומר, הדבר תלוי ברצון העם. העם הוא הממליך עליו את המלך,⁹ ועליו להחליט שצורת שלטון זו מתאימה לו (העמק דבר שם). לרצון זה צריך להיות מניע ראוי, כדי שמלכות ישראל תממש את ייעודה. אומנם הצורה החיצונית של המלכות היא "ככל הגויים", אך תוכנה הפנימי חייב להיות ייחודי-ישראלי. בשל כך, תחילה התנגד שמואל הנביא למינוי מלך בישראל, כי עוד לא הבשילו התנאים לכך (וראה להלן עמוד 25 אות ב).

גם לסוברים שאין מצווה למנות מלך, אין ויכוח על כך שעם ישראל צריך להיות ריבון בארצו.¹⁰ רק עצמאות מדינית מבטיחה עצמאות דתית, אמונית, מוסרית ותרבותית.¹¹ אלא ששלטון אינו חייב להיות דווקא של מלך. יש גם צורות שלטון אחרות.¹² גם לסוברים שמצווה למנות מלך, אין לדחוק את השעה, ובמצבים מסוימים יש להמתין לשעת כושר, שהמניע יהיה ראוי ושימצא מועמד מתאים. בינתיים, יש להקים מסגרת מדינית אחרת, וגם לה יש סמכויות ממלכתיות (משפט כהן ס"י קמד אות טו-א, וראה להלן עמוד 36 אות א).

8. משפט כהן ס"י קמד ד"ה ולענין הצלת. למעשה, המלך מוסמך לדון על פי דיני בני נח – אוור שמח הל' מלכים ומלחמות פ"ג ה"י.

9. הבחירה דמוקרטית, וראה להלן עמודים: 25, 36, 44.

10. רמב"ן, השגות לספה"צ מ"ע ד. גם הרמב"ם מסכים לכך – ר' הערה סמוכה.

11. זו כוונת הרמב"ם בתחילת הל' חנוכה, שהקדים את איזכור המלכות לחנוכת המקדש.

12. ר' מאמרו של מו"ר הרמ"צ נריה 'עצמאות ישראל בהלכה', בספרו צניף מלוכה, עמ' 15-27.

ד. שאיפה למלכות

אחד מעיקרי האמונה של היהדות הוא הצפייה לעצמאות ישראלית, שבה ניתן להגשים את ייעודי התורה. וזו לשון הרמב"ם (שם פי"א ה"א):

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה... וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו – לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו, שנאמר (דברים ל, ג-ה): 'ושב ה' אלהיך את שבותך וריחמך ושב וקיבצך וגו' אם יהיה נידחק בקצה השמיים וגו' והביאך ה'.'

בפסוקים אלה לא הוזכר במפורש מלך המשיח, אלא תשובה, קיבוץ גלויות, ירושת הארץ, פריחה כלכלית ועוד. אולם היא הנותנת – האמונה במלך המשיח כוללת את כל התכנים האלו, והם המטרה. אנו מאמינים שאחרי גלות ארוכה נחזור להיות עם ריבון בארצו. וכמו שהרמב"ם מדגיש בפרק הסמוך (שם פי"ב ה"ב): "אמרו חכמים: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד".

מדינה ישראלית ללא שלטון זר, היא עיקר משמעותו של עידן המשיח. עצמאות מדינית מלאה כוללת מלכות, מקדש, סנהדרין, קיבוץ גלויות, שמיטה ויובל. כל אלה כלולים בהבטחה לחזרה מלאה בתשובה. היא כוללת בתוכה גם את קיום המצוות הציבוריות שלא ניתן היה לקיימן בגלות, בהיעדר ריבונות.

אומנם מצב זה יושג במלואו רק תחת הנהגתו של מלך המשיח, אך שלבים שונים שלו אינם תלויים במשיח. לכן ראה הרמב"ם גם במלכות חלקית ערך גדול, שעליה קבעו חכמים את ימי החנוכה: "וחזרה המלכות לישראל יתר על מאתיים שנה"¹³ וכן הוא גם גדרו של שלטון זמני, אע"פ שאינו משושלת בית דוד שממנה יצא מלך המשיח האמיתי.¹⁴

13. רמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"א. מאתיים שנה אלה כוללות את הורדוס וצאצאיו, שייחוסם לישראל היה מפוקפק, ובכל זאת, גם בימיהם נשמרה אוטונומיה ישראלית מסוימת.

14. ר' הל' מלכים ומלחמות פי"א ה"ג-ה"ד – התייחסותו של הרמב"ם לבר כוכבא.

ה. ייעודה של המלכות

מלכות ישראל האידאלית, שהיא מלכות המשיח, מתוארת ע"י הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות (פי"א ה"א; פי"ב):

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה... אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם... אלא עולם כמנהגו נוהג... שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם... ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו...

אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד... לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שיינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחוכמתה, ולא יהיה להם נוגש ומבטל... ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה... ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד... שנאמר 'כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים'.

על מדינה זאת אנו חולמים, לה אנו מצפים, לקראתה אנו מתקדמים. זה אחד מעיקרי האמונה של היהדות (רמב"ם, פירוש המשנה, הקדמה לפרק חלק, היסוד הי"ב; ה"ל תשובה פ"ג ה"ו).

ו. המשיחה

מלכי ישראל נמשחו בשמן המשחה הקדוש, שעליו נאמר: "על בשר אדם לא ייסך" (שמות ל, לב; ור' רמב"ן שם). לא כל מלך נמשח, אלא רק ראש השושלת, או כאשר הייתה מחלוקת (רמב"ם ה"ל כלי המקדש פ"א ה"ז, הי"א; ה"ל מלכים ומלחמות פ"א ה"ז, הי"ב, ור' שם ה"ז). כלומר, המלכות היא שנמשחה. דוד לא העז להרוג את שאול, למרות ששאל רדף אחריו והבא להורגך השכם להורגו, באומרו "חלילה לי מה' משלוח ידי במשיח ה'" (שמואל א' כו, יא; ביטוי דומה בשמואל ב' א, יד), שכן מלכות ישראל היא ערך מקודש, בדומה לכלי שרת במקדש.¹⁵ היא מגבשת את כלל ישראל, שהוא מושג ערכי המזוהה עם

15. משיחת כהן גדול ומשיחת מלך נכללו ע"י הרמב"ם בה"ל כלי המקדש.

כנסת ישראל. לפיכך, כל מסגרת של מלוכה כלל ישראלית מבטאת ערך מקודש, גם אם לא נמשחה בפועל. במסגרת המדינית עצמה יש קדושה, גם אם לא כל פרט בה נוהג כראוי לה (וראה להלן עמוד 51 אות ט).

ז. השופטים

במשך כשלוש מאות שנה, מפטירת יהושע ועד תחילת המלוכה, לא היה שלטון מסודר בישראל, אלא מנהיגות ספוראדית ארעית, בכל פעם משבט אחר. בדרך כלל המנהיג היה שופט ממש, כלומר, איש רוח, איש החוק, הצדק והמשפט, ובהיעדר שלטון מדיני הוא השתמש בסמכותו השיפוטית לשמש גם מנהיג מדיני.¹⁶ אך היו גם 'שופטים' בשם מושאל, שהנהגתם הייתה בעיקר צבאית (כגון יפתח). אומנם כל שבט ראה את עצמו כחלק מעם אחד גדול, ומדי פעם בפעם הייתה התארגנות של כמה שבטים סמוכים להתגוננות משותפת, אך היא לא הבשילה להקמת מדינה אחת, שבה יהיה שלטון אחד על ברית אחים של כל השבטים. היה ניסיון אחד למנות מלך – גדעון – אך הוא סירב, כי הרקע למינויו לא היה ראוי. העם העריץ אותו בגלל נצחונו במלחמת מדיין. הכוח היה חשוב בעיניהם יותר מהרוח.¹⁷

הייתה הזדמנות אחרת בה התאחדו כל השבטים יחד, ללא מנהיג ידוע,¹⁸ למלחמת אחים טראגית. הם תבעו משבט בנימין משפט צדק על העוולה הנוראה של פילגש בגבעה. אומנם המלחמה הסתיימה בהתפייסות בין כל השבטים, אך מדינה מגובשת עדיין לא הוקמה. לא איכשר דרא. התנ"ך חותם בכך את תקופת השופטים, ומסכם אותה בפסוק (שופטים כא, כה): "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה". הדברים רומזים למטרת תפקידו של המלך, להנהיג את המדינה כממשיכת מורשת אברהם לשמור את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.¹⁹ כאן הונחו היסודות הרעיוניים לספר שמואל,²⁰ שבו הוגשם לראשונה חזון הדורות להקים מדינה ישראלית מלוכדת.

16. הקדמת אברבנאל לספר שופטים, על פי דרשת הר"ן, דרוש יא.

17. התנגדותו דומה לזו של שמואל הנביא – וראה להלן עמוד 25 אות ב, ואכן בנו המכונה "אבימלך" הוכיח עד כמה צדק גדעון.

18. פינחס מוזכר רק ככהן שנשאל בה' ע"י בני ישראל, בשופטים כ, כח.

19. ומכאן הדמיון בין הגבעה לסדום, וההבדל ביניהם – ר' רמב"ן בראשית יט, ת.

20. לדעת חז"ל, בבא בתרא יד ע"ב, שמואל הוא מחברו של ספר שופטים.

מדינת ישראל הראשונה

א. שמואל הנביא

למעשה, המנהיג הראשון של מדינת ישראל המאוחדת היה שמואל הנביא. הוא היה גם שופט, גם נביא שבימיו נפרצה הנבואה בישראל, וגם מנהיג צבאי שתחת מנהיגותו הושג ניצחון אדיר, כשהאויב המר ביותר – הפלשתים – הובס ע"י ישראל, במלחמת אבן העזר (שמואל א' פ"ז).²¹ לכאורה, מנהיגות שמואל אמורה להיות המנהיגות האידאלית. אך עם כל אהדת העם לשמואל, היה במנהיגותו חיסרון אחד – העדר ההמשכיות (שמואל א' ח, ה). העם רצה הנהגה יציבה, ממוסדת, שושלתית, במילים אחרות – מלך.

ב. מלכות שאול

אף שהתורה מכירה בצורת שלטון מלוכנית, ולדעת הרמב"ם מינוי מלך הוא מצווה מהתורה, שמואל התנגד לכך, וה' אף תמך בו ואמר: "לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם" (שם ז). המסגרת המלוכתית אינה העיקר, אלא תוכנה ומטרותיה.

העם סבר ששלטון מלוכני יציב הוא צורך קיומי, שרק הוא יאפשר לעם ישראל להיאבק נגד אויביו. שמואל ראה בשלטון ערך של חיי חברה מוסריים וערכיים, ברוחו של אברהם אבינו. המנהיג המועדף למשימה זו הוא נביא, איש רוח, ולא מלך כוחני, שמעלתו העיקרית היא כושר לחימה.²² הוא עלול להיות אליים, לא רק

21. בתקופת שמואל כל הרשויות רוכזו באישיות אחת, בדומה למשה. על כך נאמר: "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהילים צט, ו).

22. ר"ח סנהדרין כ ע"ב, ורש"י שם ד"ה עמי הארץ; ור' ספר הבתים מצווה קסה. מיתר הראשונים שם משמע שדרישת העם למלך לוחם הייתה פסולה משום שבטחו בכוחו של צבא המלך ולא בה'. אך קשה, הרי אין לסמוך על הנס! אכן יש צורך בכוח צבאי ורק מלך יכול לבנותו, אך אין להתמקד בכוח זה בלבד. רצון ה' הוא שהמלך יתמסר בעיקר לבניית חברה ערכית ומוסרית ההולכת בדרך ה', גם זו תורמת לביטחון הפיזי. חברה כזו גם זוכה להשגחה אלוקית המסייעת לניצחון במלחמה – ר' ויקרא כו, ו-ז.

כלפי חוץ אלא גם כלפי פנים (פרשת המלך בשמואל א' ח, יא-כ תוכיח). עליו להיות שליח העם להביאו לייעודו להיות אור לגויים, ולא מי שרודה בעם ומנצלו לצרכיו.

ה' הסכים למנות את שאול למלך, כי זה היה רצון העם, והעם הוא מקור הסמכות,²³ כי מלכות בישראל היא בעצם דמוקרטית.²⁴ בכך שונה מלך ישראל ממלכי אומות העולם,²⁵ ושאול היה הראוי ביותר למלוכה באותה עת. אחרי נצחוננו של שאול על נחש מלך בני עמון, כינס שמואל את העם לצורך מינוי מחודש של שאול, והפעם בתמיכה עממית מקיפה יותר (שמואל א' יא, יד, ורד"ק שם). באותו מעמד, לא חסך שמואל מהעם את שבט ביקורתו על המניע הצבאי של העם למינוי מלך: "ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו" (שמואל א' יב, יב). אישית, שאול היה מלך ראוי, אך הוא לא הצליח לשמור על איזון רצוי בין מידת הדין למידת הרחמים (ראה יומא כב ע"ב).

ג. מלכות בית דוד

המלך האידיאלי הוא דוד, שידע לאזן בין שתי מידות אלו. לכן הוא מתואר כ"אדמוני עם יפה עיניים" (שמואל א' טז, יב; ור' ב"ר סג, ח), וחז"ל דרשו עליו (מו"ק טז ע"ב): "עדינו העצני" (שמואל ב' כג, ח) – שהיה עדין כתולעת וקשוח כעץ. ועם היותו גיבור מלחמה, העדיף דוד לעסוק בגיבוש החברה בפנים – "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו" (שמואל ב' ח, טו), וכן בנו שלמה העדיף "לב שומע לשפוט את עמך" (מלכים א' ג, ט) על פני ניצחון על אויביו ועושר כלכלי. משום כך נבחר בית דוד כשושלת מלכותית הקבועה לדורי דורות, ששיאה יהיה צאצא של דוד – מלך המשיח.

23. המילה המנחה, "העם", חוזרת שבע פעמים בתוך שלושה פסוקים צמודים (שמואל א' י, כג-כה).

24. ר' אבני נזר יו"ד ס"י שיב, ור' ספר מלכים א' יב, א, ובהמשך – המו"מ בין רחבעם ובין העם. וראה להלן עמוד 36 אות א – סמכות מדינת ישראל בימינו על פי הראייה.

25. ר"ן נדרים כח ע"א ד"ה במוכס. אומנם הרמב"ם (הל' גזלה פ"ה הי"ח) סובר שגם מלך גוי יכול להתמנות ע"י רצון העם, אך למעשה רוב המלכים בעולם שלטו מכוח עצמם, או שראו את עצמם כבעלים בלעדיים על כל שטח המדינה. בהיעדר אלטרנטיבה, הציבור נאלץ להכיר במלך, ובכך ייפה את כוחו. אך בישראל, המלך אינו יכול להכריז על עצמו כבעלים על שטחי המדינה. הארץ אינה שלו אלא של כל עם ישראל.

אומנם שושלת זו ידעה עליות וירידות, אך רוב המלכים שיצאו ממנה מוזכרים לטובה. הביקורת העיקרית עליהם הייתה שלא עשו די לאיחוד העם ע"י פולחן מרכזי אחד, בבית המקדש – "עוד העם מזבחים ומקטירים בבמות". הנביאים שביקרו את המלכים התמקדו בעיקר בנושאים החברתיים.²⁶ העברה החמורה ביותר – ע"ז – הייתה גם האשם העיקרי בתופעות החברתיות השליליות, כי רק אמונה בה' אחד, שהוא מקור הצדק המוסמך, מבטיחה את גיבוש העם לאורו של אברהם, ואת קיומה של מדינה של צדקה ומשפט.

מדינת ישראל השנייה

א. תקופת בית שני

מבחינה מדינית, ימי בית שני מתחלקים לשניים. רוב הזמן הייתה מדינת יהודה תחת שלטון זר – תחילה פרסי, אח"כ יווני, ולבסוף גם רומי. בחלק מהזמן זכתה יהודה לממלכתיות עצמאית, בראשות בית חשמונאי,²⁷ אך גם תחת שלטונם של זרים, התקיימה אוטונומיה ישראלית פנימית, מדינה בתוך מדינה. נביאי בית שני לא השלימו עם מצב זה, וניבאו לחידוש הריבונות הממלכתית המלאה.²⁸ חזונם של נביאי ישראל יתגשם במלואו רק לעתיד לבוא.

כראוי למדינה ישראלית, כבר בתחילת התחדשותה של המדינה היו שתי רשויות נפרדות: רשות מבצעת בראשותו של זרובבל – צאצא מבית דוד, ורשות רוחנית, שמן הסתם שימשה גם כרשות שופטת, בראשותו של יהושע הכהן הגדול. הכהנים תפסו מקום מרכזי במערכת המשפט, שכן על שבט לוי נאמר "יורו משפטיך

26. שו"ת אבני נזר שם, אור שמח הל' מלכים ומלחמות פ"ג ה"י, משך חכמה שמות יד, כט.
27. הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"א) מונה להם כמאתיים שנה, כולל מלכות בית הורדוס שהיו צאצאי החשמונאים.

28. ר' סוף חגי, וזכריה פ"ב, שם מוזכרת כמה פעמים מלכות בית דוד. גם בחזון המנורה שבפרק ד בזכריה, מודגש רעיון שני הזיתים – המלך והכהן הגדול המשווים בשמן המשחה "העומדים על אדון כל הארץ". אין מעליהם מרות שלטונית אחרת מלבד מלכות ה'.

ליעקב²⁹, ולשכת הגזית, מקום מושבו של בית הדין הגדול, הייתה צמודה למקדש. בהמשך עמד בראש הרשות המבצעת נחמיה, שהיה גם פחה מטעם השלטון הפרסי, ובראש הרשות השופטת עמד עזרא הסופר, שגם הוא היה כהן (אף שלא ידוע אם שימש כהן גדול).

מכיוון שהצהרת כורש הכירה בשיבת ציון רק לצורך חידוש המקדש, מעמדה של מדינת יהודה בעיני השלטונות היה בעיקר כמדינת מקדש, ולכן הכהן הגדול הוא שייצג את מדינת יהודה כלפי השלטון. גם תחת שלטון יוון היה הכהן הגדול האישיות הבכירה. כאשר אלכסנדר הגדול כבש את א"י, קיבל את פניו שמעון הצדיק – הכהן הגדול באותה עת. ערב המרד החשמונאי, העימות בין שומרי הגחלת ובין המתיוונים, היה על משרת הכהן הגדול. מתתיהו עצמו היה בנו של יוחנן כהן גדול, ובנו שמעון ועוד מצאצאיו שימשו גם ככהנים גדולים וגם כנשיאים או מלכים.

במקביל הייתה רשות שופטת ישראלית, בעלת סמכות. היא ידועה לנו על פי הזוגות (ראה פי' ר"ע מברטנורא, אבות פ"א מ"ד), שאחד מהם היה נשיא והשני אב בית הדין. הייתה לה אוטונומיה מלאה לדון גם דיני נפשות. היו נסיונות של הצדוקים להשתלט על בית הדין, אך הם לא הצליחו. עקב השפעת השפה היוונית, שחדרה עם השלטון היווני, כינוי של בית הדין הגדול היה בלשון המדוברת – 'סנהדרין', אך תוכנו נשאר ישראלי מובהק. הוא היה מורכב משבעים ואחד תלמידי חכמים סמוכים איש מפי איש עד משה רבינו. עם חורבן הבית, הסנהדרין חדלה לדון דיני נפשות (סנהדרין מא ע"א), אך למרות שגלתה מירושלים, דבר שגרם לירידה מסוימת בסמכותה, עדיין נשארו רוב סמכויותיה בידיה.³⁰

29. דברים לג, י; יומא כו ע"א; ור' רמב"ם הל' סנהדרין פ"ב ה"ב.

30. ר' חי' הגר"ח מבריסק על הש"ס, ר"ה אות מו, בעניין קידוש החודש.

ב. הפרדת הרשויות

חכמי ישראל לא ראו בעין יפה את טשטוש הגבול שבין הכהונה והשלטון.³¹ על רקע זה נוצר עימות, בעיקר בין החכמים לינאי (קידושין טו ע"א): "רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן". אומנם גם תפקודו כמלך היה לרועץ בעיני החכמים, שכן לפי ההלכה הרשות המבצעת כפופה לרשות השופטת, אך הוא הפקיע מרות זו. בגללו נאלצו חז"ל להכיר דה-פאקטו במציאות שאינה תקינה: "המלך לא דן ולא דנין אותו".³² תקופת הזוהר של בית חשמונאי הייתה בשלטונה של אלמנתו – המלכה שלומציון, שבתקופתה הייתה הפרדת רשויות ברורה – היא מלכה מצליחה, ואחיה, שמעון בן שטח, ראש הסנהדרין. אולם הייתה זו תקופה קצרה, כעשר שנים בלבד. אחריה, הרשות המבצעת הייתה של בית הורדוס, שהיה ממוצא אדומי,³³ ייחוסם של צאצאיו לבית חשמונאי היה מפוקפק,³⁴ והשלטון היה תחת צילה הכבד של רומא. עם זאת, הרשות השופטת, מבית הלל, שהיה מיוחס לבית דוד, נותרה בעצמאותה. גם אחרי אובדן העצמאות המדינית, נותרה הסמכות המשפטית הפנימית בידי שושלת בית הלל,³⁵ עד שחוסלה ע"י השלטון הביזנטי-נוצרי, במאה הרביעית למניינם.³⁶

31. ראה רמב"ן בראשית מט, י.

32. רקע – ר' סנהדרין יח ע"א ושם יט ע"א-ע"ב. ההיסטוריונים מייחסים את המעשה להורדוס, אך כידוע, חז"ל לא הקפידו על היסטוריוגרפיה דייקנית, שכן אותם עניינה ההיסטוריוסופיה. לכן גם אם מעשה זה לא אירע עם ינאי עצמו, מעשה זה – או דומה לו – מאפיין את אישיותו של ינאי.

33. מעמדו ההלכתי היה של עבד משוחרר.

34. סוטה מא ע"א, ור' תוס' ב"ב ג ע"ב ד"ה כל. אשר לאגריפס השני, הוא בוודאי לא היה יהודי.

35. גיטין נז ע"א – עליה ביקש ריב"ז מאספסיינוס את שושילתא דר"ג.

36. הרמב"ן במלחמת ה', גיטין פ"ד דפים לו-לז, מביא מסורת שלפיה בית הדין הפסיק לפעול בשנת תר"ע לשטרות, שהיא שנת 360 למניינם.

רעיון המדינה בגלות

א. ריש גלותא

בבבל התקיימה במשך למעלה מאלף שנים רשות מבצעת פנים-ישראלית, בעלת סמכויות מדיניות נרחבות. בראשה עמד ריש גלותא,³⁷ ובמקביל לה התקיימה גם רשות שופטת. הפסוק "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו" (בראשית מט, י נדרש ע"י חז"ל (סנהדרין ה ע"א): "לא יסור שבט מיהודה" – זה ראש גולה שבבבל, שרודה את ישראל במקל; "ומחוקק מבין רגליו" – אלו בני בניו של הלל, שמלמדים תורה לישראל ברבים (ועמדו בראש בית הדין). בתחום האדמיניסטרטיבי, סמכות ריש גלותא התפשטה גם לא"י, וסמכותו השיפוטית של נשיא בית הדין הארץ ישראלי התפשטה גם לבבל (תוס' שם ד"ה דהכא). נמצא אפוא שכלל ישראל, שהיה מפוזר בעולם ונתון תחת שלטון רומא במערב ופרס במזרח, קיבל אוטונומיה משלו, בראשות שתי רשויות: מלכות – בראשות ריש גלותא שבבבל, ומשפט – בראשות נשיא בית הדין בא"י, עד לביטול מוסד זה במאה הרביעית. סמכותו של ריש גלותא בבבל המשיכה להתקיים עוד מאות בשנים. במקביל לה המשיכה להתקיים גם רשות שופטת בבבל בראשותם של הגאונים, ראשי הישיבות, שהשפעתם הייתה רבה על כל תפוצות ישראל בגלויותיהם.³⁸ בסמכותו הפורמלית של ריש גלותא היה גם מינוי דיינים, אך ככל שידוע לנו, ראשי הישיבות והגאונים הם שלמעשה מינו את הדיינים, וריש גלותא רק נתן לכך גיבוי. לרוב, מערכת היחסים בין שתי הרשויות הייתה תקינה. עם זאת, ידועה חריגה חמורה בין שתי הרשויות, כאשר הגאונים התנגדו למינויו של ענן בן דוד לריש גלותא. כתוצאה מכך הוקמה כת הקראים. דבר זה מעיד על תלותו של ריש גלותא ברשות השופטת. נראה שבדרך כלל השלטון הכללי היה מתייעץ עם הרשות השופטת באשר למינוי ריש גלותא.

37. ריש הגלותא הראשון היה יכניה מלך יהודה שהוגלה לבבל, קיבל חנינה, ואף הואצלה לו סמכות מטעם המלכות – ר' סוף ספר מלכים ב'.

38. סמכותם הוכרה ע"י כל קהילות ישראל – אירופה וצפון אפריקה כאחד, עד סוף המאה העשירית. אחרון הגאונים שידוע לנו כבר סמכא, היה רב האי גאון (נפטר בשנת 1038).

ב. הקהילה

למרות תנאי הגלות, הקהילה היהודית לא ויתרה על עצמאותה המדינית, לפחות בתוך מסגרתה הפנימית. הייתה זו מעין מדינה בתוך מדינה, מדינה ישראלית בזעיר אנפין.³⁹ ההנהגה הפנימית הייתה אוטונומית, והיא התחלקה לשתי רשויות – הרשות השופטת של הרב ובית דינו, שדנו על פי דין תורה, והרשות המבצעת של שבעה טובי העיר. הרשויות הללו היו עצמאיות במידה רבה, ובני הקהילה הכירו בסמכותן, ושמרו על האיסור להישפט בפני נוכרים, וכן על האיסור למסור יהודי לשלטון הנוכרי, מדין 'מוסר'. יהודים אף העדיפו לסחור עם בני עמם, כדי לחזק הדדית את מעמדם הכלכלי. הוקמו חבורות של עזרה הדדית, ומערכת רווחה ממוסדת דאגה לחלשים.

כך מעיד הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ט ה"ג): "מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה, אבל תמחוי – יש מקומות שנהגו בו ויש מקומות שלא נהגו בו. והמנהג הפשוט היום שיהיו גבאי הקופה מחזירין בכל יום, ומחלקין מערב שבת לערב שבת".

לראש בית הדין היה מעמד מועדף על הרשות המבצעת. ספרות השו"ת הגדולה מכילה פסקי הלכה רבים בנושאים חברתיים פנים-קהילתיים, כגון מיסים, יחסי שכנים, מתחים בין הקהל ומוסדות הקהילה וכדו'. הרב שימש בדרך כלל כ'אדם חשוב' שבסמכותו להכריע בין הרשות המבצעת ובין בני הקהילה, כאשר האחרונים טענו שהרוב משתמש בכוחו לרמוס את המיעוט, או שהחלטת שבעה טובי העיר חרגה מסמכותה (ח"מ רלא, כח; ור' פת"ש שם ס"ק ו). בדרך כלל לא היו כלי אכיפה, כגון משטרה וכדו'. הסנקציה העיקרית שעמדה בידי בית הדין היתה הנידוי החברתי. כלי זה היה יעיל, כל עוד הקהילה שמרה על מסגרת הדוקה. עם האמנציפציה במאה ה-19, והתפוררות המסגרת הקהילתית, הנידוי כבר לא היה יעיל, ולכן השימוש בו הופסק.

39. יש חוקרים שאינם מבני ברית הטוענים שהקהילה היהודית שימשה דגם להתפתחותו של הרעיון המדיני באירופה, זה שהבשיל רק במאה ה-19.

ג. החזון המשיחי

רעיון המדינה הכלל ישראלי נישא כאוטופיה, בתקווה לחידוש הממלכתיות הישראלית ע"י מלך המשיח. האמונה בו היא אחד מעיקרי האמונה של היהדות (היסוד הי"ב בהקדמת הרמב"ם לפרק חלק). בגלל אכזבות מרות משיחי שקר, נתפסה המשיחיות בציבור הרחב כרעיון שמימושו תלוי רק בנס שמימי. מלוכה אידאלית בראשות מלך המשיח נראתה – בדרך הטבע – בלתי אפשרית. ואולם, גדולי ישראל סברו שהאמונה במשיח היא תקווה ממשית ומעשית, אשר תלויה ביוזמה אנושית טבעית שתסתייע בידי שמייים (רמב"ם הל' מלכים ומלחמות פרקים יא-יב; מהר"ל, גבורות ה' פרק לה). יש אפשרות ריאליית לצעוד עקב בצד אגודל לחידוש הממלכתיות הישראלית בשלבים, גם לפני המשיח עצמו, על ידי צורות שלטון אחרות, המקובלות בעולם הרחב (אור החיים במדבר כד, יז; ור' מהר"ל שם פרק יח). המשיחיות אינה הזיה, כפי שהיא נתפסת בטעות ע"י חלק מהציבור. היא רעיון מעשי בר השגה, ואין הדבר תלוי אלא בנו, בסייעתא דשמיא.

מדינת ישראל השלישית

א. השיבה ארצה

החל מהמאה ה-19 התגברו גלי העלייה לארץ ישראל. יהודי ארץ ישראל, שחיו תחת השלטון התורכי, לא העזו לדבר על מדינה,⁴⁰ אך גדולי תורה בחו"ל, מבשרי ציון, עסקו בכך במפורש. הם עשו נפשות לרעיונם, ואף החלו בצעדים מעשיים: איסוף כספים, רכישת קרקעות בארץ ונקיטת יוזמות מעשיות אחרות. הרב יהודה אלקלעי ראה בשיבה אל הארץ את תחילתו של תהליך החזרה בתשובה, שבסופו יכלול גם חזרה לכל תורת ישראל. הרב צבי הירש קלישר בספרו דרישת ציון (מאמר ראשון, חלק א אות ב) הוכיח ממקורות שונים שהגאולה תתחיל ע"י אתערותא

40. חוץ מר' עקיבא יוסף שלזינגר (עי"ש) שחיבר קונטרס 'חברת מחזירי עטרה ליושנה' בשנת תרל"ג (1873), והגה בו רעיון של מדינה.

דלתתא של מעשי אנוש. הצטרף אליו הרב אליהו גוטמכר, שראה בתחילתה של ההתיישבות החקלאית בארץ אתחלתא דגאולה. גדולי תורה נוספים עודדו באותה עת רכישת קרקעות בארץ.⁴¹

הצטרפו לעשייה אישים חילוניים. הם התנגדו למגפת ההתבוללות שפשתה בין יהודי אירופה, לכן רצו לשמור על יהדותם לפחות במסגרת הלאומיות היהודית, ולהשתתף אתה בבניין הארץ.⁴² היו גדולי תורה שראו זאת בעין יפה, כגון הנצי"ב, שהיה ראש הישיבה הגדולה ביותר אז – וולוז'ין – ואשר עמד בראש חובבי ציון ברוסיה, ואיתו עוד רבנים רבים. אך היו שהסתייגו מכך. זהו שורשו של הפיצול בין הציונות הדתית ובין החרדיות.

ב. החרדיות

עד אז, עלייה לא"י ויישובה נחשבו כמצוות גדולות שמן הראוי לקיימן, גם אם קיומן כרוך בקשיים גדולים שבעצם המסע, ולאחר מכן במציאת פרנסה בארץ. קשיים אלה מנעו את מימושן של מצוות אלו, הלכה למעשה, ע"י הציבור הרחב. עלו לארץ רק יחידים, צדיקים גדולים, או קבוצות קטנות שהיה להן גב כלכלי מחו"ל.⁴³ כל אלו זכו לאהדה ולתמיכה. עם התגברות העלייה לארץ, שהונעה גם ממניעים קיומיים וכלכליים, וכללה גם יהודים שאינם שומרי מצוות, היו תלמידי חכמים שהיססו ביחסם לתופעה זו. החל מהעלייה השנייה, כשהצטרפו גם חילוניים אנטי-דתיים לגלי העלייה ארצה, התרבו המתנגדים לציונות בצורה פעילה. היהדות הדתית התפצלה – חלק המשיך בשותפות, מתוך הבנה שאין להחמיץ את השעה. הרעיון הגדול של הקמת מדינה כלל-ישראלית בא"י מחייב שילוב של כל הכוחות בעם, והמדינה תקום חרף התנגדות החרדים. אדרבה, פרישה מן הציבור עלולה לדחוף את החילוניים להקים מדינה שמנוערת מכל זיק של יהדות, חלילה. רק ע"י שותפות ניתן יהיה לעצב את המדינה ברוח היהדות,

41. ר' אבני נזר יו"ד סי' תנד, ישועות מלכו סי' סו-סז, שו"ת עין יצחק (לר' יצחק אלחנן) סי' קסז, שלום ירושלים לאדמו"ר ר' ישראל מקוצק (נכדו של הרמ"מ מקוצק) ועוד.

42. כגון משה הס, מחבר הספר רומי וירושלים.

43. כגון עליית החסידים במאה ה-18 וזו של תלמידי הגר"א בתחילת המאה ה-19, אשר נתמכו ע"י קופות ר' מאיר בעל הנס.

לפחות במידה חלקית. בתוך מסגרת כללית של מדינה, אפשר יהיה ליצור מסגרות משנה שבהן תישמר בצורה מלאה המורשת הדתית של עם ישראל.

לא כל מתנגדי הציונות שללו את עצם הרעיון של הקמת מדינה בימינו. היו מהם שרק חששו מהקשיים שבקיומן המלא של תורה ומצוות במדינה שמנהיגיה חילוניים. חלק מהם עלו אפוא ארצה באופן עצמאי, ללא תמיכת המוסדות הציוניים.⁴⁴ חלק אחר הסיק מכך מסקנה קיצונית, השוללת את עצם העלייה ארצה, וממילא גם את עצם הרעיון של הקמת מדינה לפני בוא המשיח. רוב הציבור החרדי נקט עמדה פסיבית ונשאר בגולה. כך נוצרה אידאולוגיה המתנגדת ליוזמה אנושית בהבאת הגאולה, תוך הסתמכות על 'שלוש השבועות' הידועות. הקיצונית ביותר בעמדה זו היא שיטת סאטמר. רוב הציבור החרדי אינו נוקט כשיטה זו, אך הגישה הפשטנית הנפוצה שוללת את עצם המדינה. הדבר מתבטא, לדוגמה, בהתנגדות הלכתית לדינא דמלכותא דינא (וראה להלן עמוד 44 אות ד). לאמיתו של דבר, הסיבה העיקרית להתנגדות לשותפות, היא הרצון בשמירה הרמטית על החיים הדתיים מפני השפעות חיצוניות (מכאן מתבקשת מסקנה, שכל המעוניין בשילוב חרדים בחיי המדינה, חייב להביא בחשבון הנחת יסוד, שהדבר מותנה בהמשך שמירה מלאה של צורת החיים המקובלת בחברה החרדית לגוניה. בפתוח ובחשיבה יצירתית, הדבר ניתן למימוש).

ג. התנועה הציונית

תפנית מעשית לקראת הקמת מדינת ישראל דהיום נוצרה בקונגרס הציוני הראשון, שהתקיים בבאזל בשנת תרנ"ז. הרצל⁴⁵ הצליח להלהיב יהודים רבים לרעיון, שחלום הדורות לקומם מחדש מדינה יהודית, הוא בר השגה מעשית. לשם כך הוא יזם הקמת מסגרת ציונית רחבה, שבה מיוצגים היהודים מכל רחבי

44. מבין החסידים בלטו בעיקר חסידי גור, שרבים מהם עלו ארצה בעידודו של האדמו"ר ר' אברהם מרדכי אלטר.

45. יש חוקרים הסבורים שהרצל הושפע מרעיונותיו של הרב יהודה אלקלעי. ויש הקושרים אותו לתלמידי החת"ס – ר' י' צבי זהבי, "מהחת"ס עד הרצל", וכן יצחק וייס, "הרצל – קריאה חדשה".

אירופה.⁴⁶ הוא נשא ונתן בשמם עם מלכים וראשי מדינות, כדי לקדם באופן מעשי הקמת מדינה יהודית בא"י.

לא בבת אחת ניתן היה להסיר את קורי התרדמה העמוקה שבה שקע עם ישראל בגולה מאות רבות של שנים, ובהן טווה את חלום הגאולה השמימית. המעבר החד מחלום לתוכנית ריאלית היה מלווה קשיים רבים. כשם שהיו להרצל תומכים, כך היו לו גם מתנגדים. אפילו בתוך ההסתדרות הציונית, היו שהסתייגו מתוכנית באזל. המסתייגים העדיפו רעיונות אחרים במקום רעיון המדינה, כגון ציונות רוחנית, התיישבותית, סוציאליסטית וכדו'. לעומתם, בין שותפיו של הרצל לרעיון המדינה היו גם גדולי תורה. אומנם בקונגרס הציוני עצמו היה רוב חילוני, אך רוב זה לא היה אנטי-דתי. השותפות בין דתיים לחילוניים לא נפסלה על הסף. הרצל עצמו, בצעירותו, היה כמעט על סף התבוללות, אולם הוא עשה תפנית חדה וחזר לחיק עם ישראל, אף שלא קיים מצוות. לכן, קשה היה לגדולי תורה רבים להצטרף אליו. הם ציפו למלכות המשיח האידאלית, ולא קל היה להם להמיר זאת ב'מדינת היהודים' של הרצל, אפילו לא כשלב ביניים בסולם הארוך של תהליך הגאולה. אך גם הם עדיין לא התנגדו לחזונו בצורה ישירה. רק אחרי מותו של הרצל, כשתוכנית אוגנדה ירדה מן הפרק ועלה גל גדול ארצה של 'העלייה השנייה'⁴⁷, שרוב מרכיביה היו אתאיסטים, נוצר עימות חריף בין הציונות והחרדיות.

הרצל לא הרפה מרעיון המדינה, עד שבדלית ברירה היה מוכן להקימה אפילו באוגנדה. המזרחי תמך בכך, כמקלט זמני להצלת יהודים מפרעות, עד שתתאפשר הקמת מדינה בארץ ישראל. לא ידוע איזה מעמד הלכתי סברו ראשי המזרחי לתת למדינה מחוץ לא"י – ייתכן כשל קהילה יהודית ככל הקהילות בגולה, אך לא ממלכתיות, שאפשרית רק בארץ.

46. הרצל לא הזמין את יהדות המזרח להצטרף לקונגרס, והדבר טעון בירור.
 47. כינויי העליות 'ראשונה' ו'שנייה' נוצרו מתוך מגמה לנתק ביניהן ובין העליות הגדולות שקדמו להן, כגון זו של תלמידי הבעש"ט ותלמידי הגר"א. זאת למרות שהעלייה ה'ראשונה' חוץ מביל"ו הייתה כולה דתית, ונסיונות להתיישבות חקלאית החלו כבר לפני כן, ע"י בני 'היישוב הישן', כגון פתח תקוה, ראש פינה (בהקמתה הראשונה בשם 'גיא אוני'), מוצא ועוד.

מעמדה ההלכתי של מדינת ישראל

א. ממלכתיות ללא מלך

מצוות מינוי מלך אפשרית רק בארץ ישראל, ויש מקום לממלכתיות גם ללא מלך. ראיה לדבר, שלדעת ר' נהוראי אין מצווה למנות מלך, ובכל זאת גם הוא מודה שיש הכרח בשלטון מסודר, שכן לא ייתכן שבארץ ישראל תשרור אנרכיה. מה היה, אפוא, תוקפו של המשטר בארץ ללא מלך? וגם למי שסבור שמצווה למנות מלך, יש לברר מה היה הדין לפני מלוך מלך בישראל: מהיכן ינק שמואל את סמכותו, וכך יהושע בן נון וכל יתר השופטים? על כרחך יש סמכויות ממלכתיות גם ללא מלך. אדרבה, מקור סמכויותיו של המלך הוא העם הממנה אותו. כבר עמדנו לעיל (עמוד 25 אות ב, וראה להלן עמוד 44 אות ד) על כך שהעם הוא מקור סמכותו של המלך. ממילא בהיעדר מלך, חוזרת הסמכות למקורה – לציבור. עמד על כך הראי"ה בדבריו הידועים:⁴⁸

נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

חיזק והרחיב את דבריו תלמידו, הגר"ש ישראלי, במאמרו הראשון ב'התורה והמדינה' בשנת תש"ח (לימים נכלל בספרו עמוד הימיני סי' ז). גם הגריא"ה הרצוג, הרב הראשי בתקופת הקמת המדינה, סמך על כך בהסכמתו להכריז על חובת גיוס לצבא, בניסן תש"ח, ערב הקמת המדינה.⁴⁹ הסבר הדברים הוא, שהמושג 'ציבור' קיים רק בארץ. יהודים בגולה נחשבים ליחידים ואינם 'ציבור'. ציבור שונה מ'שותפות' בכך שהוא יחידה אורגנית אחת. הערבות ההדדית, שלפיה כל ישראל

48. שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו-א. יש רמז לדבריו במאירי סנהדרין נב ע"ב: "בזמן שיש כהן יש משפט, אין כהן אין משפט, ומכל מקום דיני המלכות קיימים בכל זמן, ואף בכל דור ודור יש רשות למנהיגי הדור וגדולי הארצות לענוש ולהרוג דרך הוראת שעה".

49. פסקים וכתבים ח"א סי' נ. הגר"מ ראטה, פסקים וכתבים שם. לא הסכים איתו, כי עדיין לא קמה המדינה. מסתבר שעם קום המדינה גם הוא הסכים לסמכותה לחייב גיוס.

ערבין זה בזה, החלה רק עם כניסת ישראל לארצו.⁵⁰ ממילא סמכויות ציבוריות כסנהדרין ומלוכה חלות רק בארץ, ומכאן הסמכות לגייס צבא ולהילחם, גם במחיר סיכונים ללוחמים, ולהבדיל – לאויבים.

למשטר דמוקרטי בארץ ישראל יש אפוא סמכויות ממלכתיות. זהו הבסיס ההלכתי של מדינת ישראל.

יודגש כי המדינה היא מדינתו של כלל ישראל, כולל יהודי הגולה, והיא המשך של כלל ישראל שבכל הדורות, שהיו ושיהיו. כל יהודי בעולם הוא אזרח פוטנציאלי של מדינת ישראל, ומיד עם עלותו ארצה הוא נעשה אזרח חוקי לכל דבר. אי אפשר לשלול ממנו זכות זו. זהו הבסיס ההלכתי לחוק השבות המקורי (לפני שנוסף לו סעיף הנכד).

לכן, אין בסמכותם של אזרחי המדינה לחלוק על סמכותו של כלל ישראל.⁵¹ אין בסמכותם לשנות את הגדרתם הקבועה של עם ישראל, של תורת ישראל ושל ארץ ישראל, וכן לא של מדינת ישראל. שלושת הראשונים הם מונחים אפריריים, המהווים את היסודות למדינת ישראל.⁵² הדיבורים על 'מדינת כל אזרחיה' משמעותם פירוקה של מדינת ישראל, חלילה. זו חזרה לגלות. מדינה זו לא תוכל לשאת את השם 'ישראל', כי מדינת ישראל כשמה כן היא – מדינתו של כלל ישראל, את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה עימנו היום.

מכיוון שמדינת ישראל ממשיכה את דרכו של אברהם אבינו, היא מעניקה זכויות אזרח לכל המיעוטים. זכויותיהם הפרטיות שוות כמעט בכל לזכויותיהם של האזרחים היהודים⁵³ (ומן הראוי לתת לעדה הדרוזית מעמד מועדף על מיעוטים

50. סנהדרין מג ע"ב, ור' צפנת פענח שם, ובדף יד ע"א, ובצ"פ מכות כד ע"א ד"ה משה, שציין למקורות נוספים לכך שאין ציבור אלא בא"י. זו גם כוונת הרמב"ם בדבריו על חידוש הסמיכה בהל' סנהדרין פ"ד, וכן שיטתו בהל' קידוש החודש פ"ה הי"ג, ובסמה"צ מ"ע קנג; ר' גם משך חכמה שמות יב, א. ור' להלן שער א פרק ד.

51. כגון לקבוע מיהו יהודי, או מה הם גבולותיה של ארץ ישראל.

52. בהם גם פותחת מגילת העצמאות: "בארץ ישראל קם העם היהודי...".

53. הרב הראשי לישראל, הגרי"ה הרצוג, בספרו 'תחוקה לישראל על פי התורה', שנכתבו בשנים תש"ו-תש"ז, נותן לכל אלה גיבוי הלכתי. הנחתו היא שמדינה יהודית דמוקרטית היא צורך קיומי של עם ישראל, בגדר פיקוח נפש. עם זאת אין לחייב את האזרחים הערבים בשירות צבאי, ואי אפשר למנותם לתפקידים בכירים בשלטון הארצי, כגון נשיא, ראש ממשלה וכדו'.

אחרים), אולם המדינה ככלל היא ישראלית. היא מבוססת על הזיקה לכלל ישראל ולמורשת ישראל, כגון בלוח השנה, שבתות ומועדים, השפה העברית, סמלי המדינה וכדו'. לבן מיעוטים יש זכות להשתמש בשפתו, לחוג את חגיו, לשמור את דתו ותרבותו, אך עליו להכיר במסגרת הישראלית של המדינה. כשם שיהודי בגולה שומר על יהדותו בביתו ובקהילתו, ובד בבד מכיר במסגרת המדינית שבה הוא נמצא.

ב. הלכות ציבור

במשך שנות הגלות הארוכות נשכחו מאיתנו הלכות ציבור ומדינה. חיינו בצילן של מדינות זרות ולא עסקנו בשאלות אלה הלכה למעשה. יש אפשרות לשחזר חלק מהלכות אלו על סמך שרידי דינים ודיונים הנמצאים בתנ"ך ובתלמוד. מלאכה גדולה מוטלת עלינו, לשחזר הלכות אלו, וגם לתקן תקנות ברוחן, תוך התחשבות בתמורות שהתחוללו בעולם במשך השנים.

במידה מסוימת נהנינו מכך שהיינו פטורים מאחריות מדינית. וכלשונו של הראי"ה (אורות, אורות המלחמה, ג): "עזבנו את הפוליטיקה העולמית מאונס שהיה בו רצון פנימי, עד אשר תבוא עת מאושרה שיהיה אפשר לנהל ממלכה בלא רשעה וברבריות".

הדברים נכתבו בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשהתעוררה תקווה שבעקבותיה יפציע השחר על א"י, ויתחיל תור הזהב של מלכות ישראל המתחדשת. די מהר הבין הראי"ה שהתהליך יהיה ארוך, ובתחילת הדרך עוד יזדקק עם ישראל לפוליטיקה העולמית, כדי להתגונן מפני הזאבים הטורפים מסביבה של הכבשה התמימה, ויהיה עליו לחשוף שיניים וציפורניים. עם זאת, עליו לעשות זאת בזהירות, ורק במידה ההכרחית.

שמרנו שבת כהלכה בבתינו פנימה, לא הזדקקנו לפתור בעיות כלל ארציות. לכך היו אחראים הגויים. וכן בכל נושאי הציבור, היינו פטורים מלשאת את העול. עם הקמת המדינה הוטל העול עלינו. גם נקודה זו היוותה מכשול בפני חלק מתלמידי החכמים מלהצטרף לציונות, כי חששו מהתמודדות עם נושא מאתגר זה.⁵⁴

54. חשש דומה העלה כבר רבנו חיים בתוס' כתובות קי ע"ב ד"ה הוא אומר לעלות, אך דעתו לא התקבלה, ור' גליון מהרש"א שם בשם המהר"י"ט, שתלמיד טועה כתב זאת ולא אחד מבעלי

ג. הלכות מדינה

פוסק הלכה הדין בנושאים הנוגעים לחיי מדינה, מביא בחשבון שעקב היותה מסגרת ציבורית, החשש לפיקוח נפש הוא רחב יותר מאשר בחיי הפרט. כגון חשמל בשבת: אדם פרטי יכול לשמור שבת כהלכה גם ללא חשמל, בעוד שמדינה שלמה אינה יכולה להתקיים ולו גם יום אחד ללא חשמל; זהו פיקוח נפש. וכן בטחון פנים – יום אחד ללא משטרה עלול לסכן חיי אזרחים. כך גם תקשורת – מדינה אינה יכולה להתנתק מכל התקשורת העולמית במשך השבת. וכן בנושאים רבים נוספים העולים על הפרק בחיי המדינה (ר' שו"ת באהלה של תורה ח"ז סימנים ז, כד). אם אפשר לפתור שאלות אלה ואחרות ע"י מלאכות דרבנן, אין להתיר עבורן מלאכות דאורייתא. לכל הדעות, נזק של רבים מתיר מלאכות דרבנן, אולם גם זאת רק לפי הצורך. ישראליותה של המדינה מתבטאת, יותר מכול, בהיותה שומרת שבת. זהו דגלה בפני כל העולם. כשם שמלכי אנגליה הם סמל לאומי למדינת אנגליה, כך – להבדיל בין קודש לחול – מלכות השבת היא סמלה הלאומי של מדינת ישראל. ועם זאת, קיימים מצבים שבהם יש הכרח להתיר גם מלאכות דאורייתא. אין בכך היתר גורף, אלא שיקול דעת ענייני בכל מקרה לגופו. אחד המצבים המצדיקים מלאכה דאורייתא בשבת הוא מלחמה.

ד. המלחמה

אחת הסמכויות החשובות של מלך היא הוצאה למלחמה. בסמכותו להטיל חובת גיוס, למרות החשש לסיכון חיי הלוחמים, ולהרוג את האויב גם אם יש חשש של פגיעה בלתי מכוונת באזרחים. כל אלו מסורים גם בידי המדינה. מלחמה שונה מעימות בין שני אנשים, בהיותה ציבורית. קולקטיב אחד נלחם נגד קולקטיב אחר (גור אריה למהר"ל, בראשית לד, יג). במלחמה הציבור כולו מוגדר כאישיות אחת (ארץ חמדה שער א פי"א), ולכן מותר לסכן יחידים לשם הצלת הכלל.⁵⁵ משום כך פגיעה בלתי מכוונת באזרחים שאינם לוחמים, או בתשתיות המשבשות את סדרי החיים של כל האזרחים ולא רק של הלוחמים, אינה נחשבת עברה. הציבור כולו מוגדר

התוס'. ואכן, לא מצינו דעה דומה בכל הראשונים שעסקו בנושא העלייה לארץ.

55. ובכך סרה הערת המנ"ח מצווה תכה.

כאויב, למרות שיש בתוכו יחידים שאינם לוחמים, או שאפילו אינם מזדהים עם מנהיגיהם. בעל כורחם הם חלק מהציבור.⁵⁶ אומנם לכתחילה אין לפגוע בהם, אך אם הם נפגעו תוך כדי לחימה – דמם בראשם.

אחד הדברים שהתורה התירה במלחמה הוא לחימה בשבת. היתר זה, הנלמד מ"עד רדתה", מרחיב את דין פיקוח נפש מעבר להגדרותיו הפרטניות.⁵⁷ ציבור שאני. החשש לסיכון הרבים רחב יותר מאשר בחיי הפרט. יש שלמדו מכאן עיקרון חשוב בהלכות ציבור – נזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן.⁵⁸

מדינת ישראל הלכה למעשה

א. יום העצמאות

יום העצמאות נקבע ע"י הרבנות הראשית לישראל כיום טוב, בדומה לפורים. הדבר נעשה על סמך מה שכתבו הפוסקים, כי קהילה מקומית שזכתה להצלה עושה לעצמה יו"ט (מג"א סי' תרפו סק"ה בשם מהר"מ אלשקר סי' מט), ואם כך קהילה, על אחת כמה וכמה כלל ישראל.⁵⁹

אנו כורכים ביום זה גם את הצלת הישוב היהודי בארץ מפני הסכנה שנשקפה לו מצבאות ערב ומהתקפותיהן הרצחניות של הכנופיות הערביות. במקומות שאליהם הן הצליחו לחדור, הן לא השאירו נפש חיה (כגון חברי כפר עציון הי"ד). עם זאת, יום ה' באייר תש"ח עצמו לא היה יום ההצלה – אדרבה, זה היה יום הפלישה של צבאות ערב. מלחמת השחרור הסתיימה בט' באדר תש"ט, עם שחרור אילת (ואולי רק בכ"ח באייר תשכ"ז, ואולי היא לא הסתיימה עד עצם היום הזה).

56. על כך אמרו חז"ל: 'טוב שבגויים הרוג', ר' תוס' ע"ז כו ע"ב ד"ה ולא מורידין; ור' ספר שמואל א' טו, ו.

57. ר' מה שכתבנו בכתב העת אמונת עתיך, גיליון 142.

58. ר"ן על הרי"ף שבת פ"ג, בדעת הבה"ג שם דף מב ע"א.

59. התשובה המעמיקה ביותר בנושא יום העצמאות היא של הגר"מ ראטה, בשו"ת קול מבשר ח"א סי' כא.

עיקר תוקפו של יום זה – יום העצמאות – הוא הכרזת המדינה (ר' בספרו של מו"ר הרצ"ה ה'ה' קוק, לנתיבות ישראל, מאמר לז). לראשונה מזה אלפיים שנה, זכה עם ישראל לקומם את עצמאותו המדינית, לפרוק את עול הגויים מעל צווארו ולהשתחרר משעבוד מלכויות. לדעת הרמב"ם זה סימנם המובהק של ימות המשיח. אומנם המשיח עצמו עדיין לא הופיע, אך אין ספק שהקמת המדינה היא אתחלתא דגאולה.⁶⁰ מהקמת המדינה מסתעפות השלכות רבות, כגון קיום מצוות יישוב הארץ, שלדעת הרמב"ן עניינה "שלא נניחנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה". הרמב"ם לא מנה מצווה זו בכלל מניין המצוות, משום שבגלות לא ניתן היה לקיים את המצווה בגלל השבועה שלא נעלה כחומה.⁶¹ אך גם לדידו, לאחר שמדינת ישראל הוכרה ע"י אומות העולם כמדינה ריבונית, סר פחד השבועות⁶² וניתן לקיים מצווה חשובה זו. כמו כן, הקמת המדינה אפשרה קיבוץ גלויות והקמת צבא מאורגן, מאומן ומצויד, שזכה בעה"י להדוף את פלישת עמי ערב על צבאותיהם המצוידים והמאומנים. גם אחרי מלחמת השחרור, ניצח הצבא בס"ד בכל המלחמות שנכפו עליו.

ביום העצמאות בא לידי ביטוי סלע המחלוקת העיקרי בין הציונות לחרדיות. החרדים אינם מכירים במדינת ישראל הריאלית, לפני בוא המשיח. לדידם, רק הוא יקים אי"ה את מדינת ישראל האידאלית.⁶³ אך לכאורה, גם הם צריכים להודות לה' על שלב הביניים שבו זכינו לצאת משעבודם של הגויים ומרדיפותיהם. אומנם לדעתם אין זו "אתחלתא דגאולה", אך על עצם ההצלה לית מאן דפליג. הרי אין חולק על כך שהקמת המדינה אפשרה עלייה חופשית לא"י והצילה אותנו מרודפינו. המדינה בונה את הארץ ומקימה שיכונים גם לחרדים; המדינה הקימה מערכת רווחה שממנה נהנה גם הציבור החרדי, שמצבו הכלכלי קשה יותר מהציבור הכללי; המדינה גם תומכת בעולם התורה הגדול ההולך ונבנה בארץ,

60. ר' להלן – סיכום פרק המבוא.

61. מגילת אסתר על ספהמ"צ שם. לאמיתו של דבר הסבר זה צ"ע, כי אין זו מניעה מהותית בעצם קיום המצווה, אלא גורם חיצוני הוא שמונע את קיומה. ור' רמב"ם שם, מ"ע קפז, שמנה את החרמת עמי כנען, למרות שכיום, לאחר שסנחריב בלבד את האומות, בפועל לא ניתן לקיים מצווה זו.

62. כהגדרתו של האור שמח, עם החלטת חבר הלאומים להכיר בזכותו של עם ישראל להקים בית לאומי בא"י.

63. הרבנות הראשית התחשבה בדעה זו, וקבעה את ההלל ביום העצמאות ללא ברכה.

ועוד. האם יש מי שמעדיף את המשך השלטון הבריטי, או התורכי, או חלילה שלטון מוסלמי?⁶⁴ האומנם כפויי טובה אנחנו? ההסבר היחיד להתכחשות זו הוא החשש שהמודה במקצת ייחשב ככופר הכול.

יום ירושלים נקבע אף הוא ע"י הרבנות הראשית כיו"ט, בהלל⁶⁵ והודאה לה' על אחת הישועות הגדולות ביותר בכל תולדות עם ישראל לדורותיו. בדרך נס ניצלנו, בע"ה, מסכנת פלישה של כל צבאות ערב, זכינו לשחרור ירושלים – ובעיקר מקום המקדש – מידי זרים, ולשחרור כל מרחבי א"י. כאן התמיהה על כפיות הטובה גדולה אף יותר. כאן לא במדינה עסקינן – אלא בהצלה ניסית ודאית. גם הציבור החרדי נהנה מאוד מאפשרויות ההתרחבות בירושלים רבתי, בערים החרדיות – ביתר עילית ומודיעין עילית, וכן עמנואל שהייתה אמורה לקלוט כמאה אלף תושבים חרדים, אלמלא תקלות, שרובן נבעו ממחדלים אנושיים.

ב. הסטטוס קוו

ערב קום המדינה, כתבו בן גוריון והרב מימון לאיצ'ה מאיר לוין מאגודת ישראל מכתב, ובו התחייבו שמדינת ישראל תשמור על אופייה הישראלי בכמה נושאים ציבוריים, כגון: השבת, נישואין, חינוך וכשרות. נושאים אלו אינם רק מסגרת המאפשרת לדתיים וחילוניים לחיות יחד במדינה אחת, אלא הם מתווים את פניה הציבוריות של מדינת ישראל. גם אנשים חילוניים, שבחייהם הפרטיים אינם שומרים שבת, כשרות וכדו', מבינים שמדינת ישראל, כגוף כלל ישראלי, חייבת לשמור על מינימום של פנים יהודיות, באמצעות הסטטוס-קוו שהתקבל.

יש להוסיף לכך את חוק השבות, שהוא המאפיין ביותר את ישראליותה של המדינה (להוציא את סעיף הנכד שיש לתקנו). הוא נושא איתו בשורה קבל העולם כולו: מדינת ישראל אינה מדינת כל אזרחיה, אלא מדינתו של כלל ישראל. כל יהודי

64. חוגים שוליים המקורבים לחסידות סאטמר ולנטורי קרתא אומנם סוברים כך, אך הם מיעוט זניח, ופיהם וליבם אינם שווים.

65. והפעם בברכה בשם ומלכות, כי בשונה מיום העצמאות, נושא המדינה 'הבעייתי' לא נכלל בו.

בעולם הוא אזרח פוטנציאלי של המדינה. מייד עם הגיעו לכאן, הוא נעשה מאליו ומייד אזרח המדינה.

ג. המשפט

נושא חשוב ויסודי הושמט לצערנו ממסגרת הסטטוס קוו: המשפט. הגריא"ה הרצוג, הרב הראשי דאז, התאכזב עמוקות מהתעלמותה של מדינת ישראל ממערכת המשפט העשירה של תורת ישראל. במקומה העדיפו מקורות זרים – "אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות, בארת נשברים" (ירמיהו ב, יג). והרי המשפט העברי המקורי הוא ששימר את האוטונומיה של הקהילות היהודיות בגולה, והוא שהציב בפניהן את השאיפה להקמת מדינה ישראלית שתצעד בדרכו של אברהם אבינו, ללכת בדרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ודווקא במדינת ישראל, המשפט הישראלי התורני מונח בקרן זווית. אוי לאותה בושה.

בדיני ממונות, העוסקים בחיים האזרחיים שבין אדם לחברו, המשפט התורני המשיך לפעול במשך כל תקופת הגלות. על המדינה רק להכיר בו, לפחות כחלופה אפשרית ושוות ערך למערכת המשפט הכללית. בתי הדין התורניים ממשיכים לפעול גם היום ברחבי המדינה, אולם, לצערנו, רק מכוח חוק הבוררות ולא כבתי משפט רשמיים. בתי דין אלה מעודכנים בכל החדשנות של החיים המודרניים. הם מכירים בתמורות הכלכליות והחברתיות שחלו בתנאי החיים, ונוהגים בהן כמנהג המדינה, וכן גם בדינא דמלכותא – כגון במסחר, בדיני עבודה, ביחסי שכנים, נזיקין ועוד; אלא שהדיון בכל אלו נעשה על פי כללי התורה.

מטבע הדברים, הדין הפלילי כמעט שלא היה פעיל בשנות הגלות,⁶⁶ אך עקרונותיו חיים וקיימים בתלמוד, במפרשים, ברמב"ם ועוד. אפשר לדלות מהם רעיונות והשראה ביחס לכל דיון משפטי בחקיקה ובבתי המשפט.⁶⁷ ואכן, יש חוק המפנה

66. נכון הוא שלכאורה, מדין התורה לא ניתן לקיים היום את הדין הפלילי, אך על פי דיני המלכות יש לקיים מערכת דין פלילי, שאם לא כן איש את רעהו חיים בלעו. מכוח המלכות ניתן היה אפילו להפעיל חלקים רבים של דיני התורה העוסקים בפלילים. מן הראוי להכין הצעה הלכתית מעשית ברוח זו.

67. לדוגמה, החוק הפלילי הנוהג היום במדינה עוסק בעיקר בפושע, וכמעט שמתעלם מהקורבן. במשפט הישראלי, לעומת זאת, פיצוי הקורבן ושיקומו עומדים בראש.

שופטים להסתמך, בין היתר, על המשפט העברי – אך לצערנו הוא רוקן מתוכנו, והשימוש בו מזערי. ב"ה, יש משפטנים רבים בני תורה שאפשר להיעזר בהם בהכרת המשפט העברי – הן בלימודי המשפטים באקדמיה, הן בדיונים במערכת המשפט, הן בחקיקה. אולם לבושתנו, אפילו כנוכרית הוא לא נחשב, וכל מקור נוכרי מבחוץ מועדף עליו. אוי לאותה כלימה.

ד. דינא דמלכותא דינא

מקור הלכת דינא דמלכותא דינא בכמה מקומות בתלמוד, ביניהם נדרים כח ע"א, שם כתב הר"ן בשם בעלי התוספות:

דוקא במלכי עכו"ם אמר דדינא דמלכותא דינא, מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה.

אין כוונת הר"ן לומר שבא"י אין מונרכיה אלא אנרכיה. עובדה היא שכל ילד הקורא מקרא יודע על גיוסים למלחמות ולמפעלי בנייה גדולים, גביית מיסים וכל סממני השלטון של מלכי יהודה וישראל. על כורחך צריך לומר שבארץ ישראל, מקור הסמכות הוא העם. העם מאציל סמכות לשלטון, בין אם הוא מלך ובין אם גוף ציבורי אחר. לדעת הרמב"ם (הל' גזלה פ"ה הי"ח) והרשב"ם (ב"ב נד ע"ב ד"ה והאמר שמואל) העם הוא מקור הסמכות, בכל מדינה בעולם ולא רק בא"י. זהו חוק אוניברסלי שכלול במצוות דינים של בני נח.⁶⁸ גם ראשונים אחרים (כגון הריטב"א נדרים שם) מסכימים שיש למלכי ישראל סמכות להטיל מיסים ומכסים, אך מקור הסמכות הוא 'פרשת המלך'. למעשה, אין מי שסובר שבא"י לית דין ולית דיין, אלא הכול מודים שדינא דמדינה דינא.

רבים בציבור החרדי סוברים שבא"י אין 'דינא דמלכותא דינא' (ר' שו"ת באהלה של תורה ח"ד סימנים י, טז; ח"ו סי' מה), והם נתלים בדברי הר"ן הנ"ל, אך כאמור, אין לכך בסיס ותימוכין. ואכן, יהודים בכל מדינות העולם, גם חרדים, מקיימים הלכה זו, ואוסרים להערים על שלטונות המס והמכס. היום אין מלך שהוא הבעלים על

68. רש"י גיטין ט ע"ב ד"ה חוץ מגיטי נשים, ואבן האזל הל' נזקי ממון פ"ח ה"ה.

אדמות המדינה, והשלטון בכל המדינות הוא דמוקרטי, ובכל זאת – ואולי דווקא משום כך – הם משלמים מיסים ומקיימים חוקים מכוח דינא דמלכותא דינא. ומדוע תיגרע מדינת ישראל? הרי גם במלכות של גויים נוהגת הלכה זו, לא תהיה כהנת כפונדקית!

המדינה מספקת צרכים כלליים לכל רבדי האוכלוסייה, כולל החרדים. גם הם זקוקים להם ונהנים מהם. העימות מול הציבור החילוני מתמקד בתרבות, משפט, חינוך וכדו', אך ברוב צרכיה של האוכלוסייה אין עימות אידאולוגי. לדוגמה: תעבורה, רפואה, רווחה, כלכלה, ביטחון חוץ ופנים וכו', אלו צרכים כלל אנושיים הנהוגים בכל מדינות העולם. לא תיגרע המדינה מכל ועד בית, גם אם הוא מורכב מחילונים ואפילו מגויים – כל הדיירים משתתפים בהוצאות ניקיון, חשמל ותחזוקה, וכל הנהנה מכל אלו ואינו נושא בעול עם כולם הוא גזלן. מה היתר להתחמק מהשתתפות בהוצאות אלו? אם אכן דינא דמלכותא דינא אינו תקף במדינה, כל גביית מס מטעם המדינה היא גזל כביכול, ואם כן אין גם היתר להשתמש בכספי המדינה ה'גזולים' ובמפעליה הממונים מכספים אלו, כגון אשפוז בבתי חולים, תמיכה בישיבות, פנסייה, שיכון, רווחה וכדו', ואין שום היתר לנסוע בכבישים, כגון כביש 6 שנסלל על קרקעות שהופקעו מבעליהם.⁶⁹

ה. מדינה מודרנית

בימינו, אין דרך להקים מדינה מתוקנת ולקיימה ללא המודרנה. במידה מסוימת, עצם המושג מדינת לאום הוא מודרני. אומנם בישראל הרעיון של מדינת הלאום אינו חדש, וכבר היה לעולמים, בשבת ישראל בארצו, אך אלפיים שנות גלות קשות ומרות, שבהן עם ישראל נפץ לכל קצווי תבל, הרדימו במידה ידועה את הצפייה לחידוש ממלכתיות ישראלית בדרך הטבע. ועם זאת, החזון שהובטח לעם ישראל ע"י התורה והנביאים, שהוא יחזור לקומם חיים ממלכתיים בארצו, לא הרפה ממנו אפילו לרגע קט. העם לא ויתר אף לרגע על חזון השיבה. המודרנה החייתה את רעיון המדינה הישראלית והפכה אותו לריאלי. התעוררותם של עמי אירופה ב'אביב העמים' במאה ה-19 בשאיפותיהם להקמת מדינות לאום, גרמה גם לגדולי

69. ר' בבא קמא קיג ע"ב: תדע דקטלי דקלי וגשרי גשרי.

תורה בישראל לשאול: 'למה ניגרע'? מדוע תהיה ירושלים גרועה מסרייבו? לא תהיה כהנת – לפחות – כפונדקית?⁷⁰

המודרנה מתבטאת לא רק במדיניות, אלא בכל תחומי החיים – במדע ובטכנולוגיה, בתעשייה, בתחבורה, בתקשורת, ברפואה וכדו'. דברים שנחשבו בעבר כדמיוניים הפכו להיות מעשיים. קיום מדינה בימינו מצריך שימוש בכלים מודרניים, ובלעדיהם אי אפשר להבטיח לכל האזרחים ביטחון פיזי, כללי ופרטי, כלכלי, רפואי, לימודי וכדו'. חקלאות, תעשייה, רפואה, צבא ומשטרה זקוקים לאמצעים משוכללים. בגלות אפשר היה לסמוך על הגויים שיעסקו בכל אלו, אך במדינת ישראל יהודים צריכים להתמחות בכל המקצועות המגוונים, כדי לקיים מדינה יהודית מודרנית.

הפיתוח המואץ של המדע והטכנולוגיה בעידן המודרני, לא זו בלבד שאינו סותר את האמונה היהודית, אלא אדרבה – זו המשמעות של חתימת מעשי בראשית "אשר ברא אלוקים לעשות", להמשיך ולשכלל את הבריאה (גור אריה ויקרא יט, יט; משך חכמה סוף פרשת שלח). בכל הדורות עסקו יהודים גם במדעים, אך בדורות האחרונים נוצרה אצל יהודים מאמינים הסתייגות מכך. זו נבעה בעיקר מסיבות חינוכיות וחברתיות. האווירה בקמפוסים האקדמיים נעשתה אנטי-דתית. אומנם מקורה במלחמת האקדמיה נגד הנצרות, ששללה את קידום המדע, ולא היהדות הייתה המטרה, אך המאבק נגד הכנסייה כלל בתוכו גם שלילה של האמונה הדתית בכלל. המדע הצטייר כאנטי-דתי. רבים מהמדענים, לא זו בלבד שהיו חילוניים אלא גם לחמו נגד הדת, וקשה היה לאדם מאמין להתקיים ולהתקדם בסולם המדע. התוצאה של התנתקות הדת מהמדע היא שרבים מהממונים על המערכות השונות של ניהול המדינה אינם שומרי תורה ומצוות. נוצרה אפוא סיבה נוספת להסתייגות הציבור החרדי מהחברה הכללית ומעצם המדינה. לאמתו של דבר, המסקנה צריכה להיות הפוכה: מדינה יהודית אינה יכולה להסתמך על גויים, שהם יפעילו את כל המערכות הטכנולוגיות והמדעיות, כמו בגלות. מערכות אלו יכולות – וצריכות – להתנהל ע"י יהודים. וכן במישור הפנים-יהודי, ההתפתחות

70. לדוגמה, ר' דרישת ציון לרצ"ה קלישר (מהדו' מוסד הרב קוק), חתימת המאמרים, עמ' 167. רושם דומה עולה מתיאורים שנכתבו על הרב יהודה אלקלעי.

המדהימה של המדע מחייבת התייחסות הלכתית לכל התופעות המתחדשות חדשים לבקרים. לשם כך יש צורך להיעזר במדענים תלמידי חכמים. על מדינת ישראל להקים מוסדות מדעיים וטכנולוגיים על טהרת הקודש,⁷¹ למעוניינים בכך, מבלי להתחרות, או לפגוע, במוסדות התורניים, שימשיכו להרביץ תורה לעדרים ולגדל תלמידי חכמים.

אומרים על החפץ חיים, שהוא התייחס לטכנולוגיה המודרנית כדחיפה אלוקית לזירוז הגאולה, כגון אמצעי תעבורה מודרניים המאפשרים העלאת המונים לא"י.

1. הרבנות הראשית

מדינה אינה יכולה להתנהל כמו עיירה בגלות. שם, לכל קהילה הייתה מנהיגות תורנית מקומית שהדריכה את בני הקהילה, וטבעי הדבר שהיו הבדלים בין הקהילות השונות. לדוגמה, בכשרות, בשר מקהילה אחת לא נאכל בקהילה אחרת, אלא הוגדר כ'שחוטי חוץ' (ר' פת"ש י"ד ס" מא ס"ק יג וס"ה ס"ק ו). אירעו גם מקרים שבהם גט שניתן במקום אחד לא הוכר במקום אחר. לא כן מדינה, שאינה יכולה להיות 'שטעטעל' גלותי. בנושאים שיש להם השלכה ציבורית, חייבת להיות סמכות תורנית אחת. היא תקבע לכולם מה כשר ומה לא, מי הוא יהודי, מי הוא גר, מי נשוי ומי גרוש וכו'. בהידורי מצווה ובנושאים אישיים יכול כל אחד לנהוג כמנהגו, אך בנושאים הנוגעים לכלל הציבור חייבת להיות נורמה אחידה.

עם הכיבוש האנגלי את הארץ, התארגן הישוב היהודי במסגרת המוסדות הלאומיים כהכנה לקראת 'המדינה שבדרך'. רוב מניין ורוב בניין של רבני ארץ ישראל, בראשותו של הראי"ה קוק, הבינו שבמקביל להקמת מוסדות לאומיים, אשר מארגנים את הישות היהודית בארץ במסגרת מדינית משלו, יש גם צורך במסגרת תורנית מקבילה, ברבנות ראשית אחת לכולם.

היה מיעוט קטן שפרש והקים בד"צ פרטי משלו. הוא יכול להרשות לעצמו להדר בהלכה לקבוצות פרטיות, כגון בכשרות, למרות שעילת הקמתו לא הייתה הידור

71. התביעה להשתלמות במדעים, תוך כדי כפייה של לימודים בקמפוסים מעורבים, דווקא דוחפת ציבור חרדי להתנתק מהמדע.

בכשרות, אלא פרישה מהציבור המשתף פעולה עם המוסדות הלאומיים. במשך הזמן הוא התמקד בהידורי כשרות מיוחדים לעדה האשכנזית. אך מדינה שלמה זקוקה לכשרות אחת, לכל העדות, כשרות מעיקר הדין על פי השו"ע. המהדרין יכולים להדר, ומן הראוי אף לעודד זאת,⁷² אך אי אפשר לדרוש זאת מהציבור הכללי. הציבור, ככלל, זקוק לכשרות מעיקר הדין. מוסדות ממלכתיים, כגון בתי חולים, צבא, בתי ספר, תעשיית המזון וכדו', זקוקים לכשרות אחידה, המוסכמת על כלל הציבור. רק סמכות מרכזית אחת, של הרבנות הראשית, מאפשרת זאת. ב"ה, רוב מוחלט של המוצרים המיוצרים בארץ או מיובאים אליה כשרים. מדינת ישראל אוכלת כשר. גם זה הידור.

ז. צבא

מראשית הקמתה, נאלצה המדינה להבטיח את קיומה ע"י צבא סדיר ומילואים. יש הרואים בצבא את עיקר תפקידה של המדינה, שהוקמה רק לשם הגנה על יהודים מפני רודפיהם. איננו סבורים כן. יש למדינה ייעודים ערכיים אחרים, לא פחות חשובים, אם לא יותר. ואולם, אין ספק שרק מדינה יכולה להקים צבא ולגייס חיילים שיגנו על יהודים. הצבא אכן נועד רק למטרה זו.

מלחמות צה"ל מוגדרות כמלחמות מצווה של עזרת ישראל מיד צר (רמב"ם הל' מלכים ומלחמות פ"ה ה"א). מכיוון שהן מלחמות הגנה, הן אינן זקוקות לסנהדרין (שם ה"ב). אומנם אין למדינה צורך בצבא אלא להגנה, אך בלאו הכי, בהיעדר סנהדרין אין למדינה סמכות ללחום מלחמת רשות, אלא רק מלחמת מצווה. למלחמה כזו הכול יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (רמב"ם שם פ"ז ה"ד), וכן תלמידי חכמים (ראה להלן שער ח פע"ה). הכלה היוצאת מחופתה אינה מתגייסת לצבא, כי אינה מצווה להילחם, אך היא מסייעת ללוחמים כאזרחית (רדב"ז שם). דא עקא, המדינה מחייבת נשים להתגייס לצבא, בניגוד לדעת פוסקי ההלכה. ישנם כמה נימוקים שבגללם

72. למותר לציין שלא כל הבוחרים בכשרות בד"ץ מעדיפים אותה בגלל הכרה הלכתית באיכות ההידור. יש מהם העושים זאת מסיבות חברתיות, לשייך את עצמם לחוג מסוים אשר מתבדל מחוגים אחרים בהידורי הכשרות שלו. ויש גם שבהתהדרותם מוציאים לעז על כשרותם של אחרים ועל הרבנות הראשית, שכביכול אינם כשרים. על כך צריך לומר, שמצוות הידור חלה גם על הלכות לשון הרע.

אסור לגייס נשים, ואחד הבולטים שבהם הוא האיסור של שירות משותף של חיילים וחיילות.⁷³ דווקא מחנה צבאי חייב לשמור יותר על עקרונות הצניעות, שנאמר: "והיה מחניך קדוש" (דברים כג, טו, ור' רמב"ן שם י). לכן בנות דתיות פטורות מגיוס, והן תורמות את חלקן ע"י שירות לאומי התנדבותי.⁷⁴

כאמור, עקרונית, גם תלמידי חכמים חייבים במצוות מלחמה, אך עליהם להקדיש זמן גם ללימוד תורה (יהושע א, ח; ור' רש"י מגילה ג ע"א ד"ה ועכשיו). לימוד התורה הוא חלק מהמערך המלחמתי, ולכן יש ליעד תלמידי חכמים שיתמסרו לתורה, ילמדו את הלוחמים בשעות הפנאי, ויעלו את רוחם.

הציבור החרדי אינו מתגייס לצבא. חלקו נמנע מכך משום שלדעתו תלמידי חכמים פטורים גם ממלחמת מצווה, וחלקו משום שאורח חייו הוא הסתגרות מלאה מהעולם החיצוני. הקסרקטין הצבאי לא מאפשר זאת. ברם, המחסור הגדול בכוח אדם מחייב את הרחבתו של מעגל המתגייסים, ועדיין הציבור החרדי חושש מחדירת השפעה חילונית לתוכו. רק חשיבה יצירתית מבינה ורגישה תאפשר לציבור החרדי לתרום את חלקו למאמץ המלחמתי, בהתחשב באורח חייו המיוחד.

יש מהחרדים שמוסיפים נימוק אידאולוגי להימנעות מגיוס – שלילת עצם זכות קיומה של המדינה. בניגוד לנימוק זה, צריך להזכיר שהסכנה המרחפת על יהודים אינה תלויה במדינה, שהרי יהודים נרצחו גם לפני קום המדינה, על עצם נוכחותם בארץ ישראל. אדרבה, המדינה היא שמצילה יהודים, כולל את לומדי התורה, כשבמקביל גם "תורה מגנא ומצלא".⁷⁵ יש צורך בשתי הזרועות, בספרא ובסייפא.⁷⁶ החלל הראשון של פרעות תרפ"ט בחברון, לפני קום המדינה, היה בחור ישיבה

73. אינו דומה שירות כפוי ואינטנסיבי לתנאי עבודה אזרחיים; והדבר חמור פי כמה ביחידות שדה. גם ציבור חילוני מבין את האבסורד שבשיתוף כזה, בהיעדר תנאים מינימליים להפרדה נאותה בין המינים. אך האג'נדה ה'שוויונית', כיבכול, גוברת על השכל הישר.

74. משום מה, הציבור החרדי מתנגד לשירות לאומי וולונטרי. למרות שמוסכם עליו שמותר לשמש כמורה בשכר, אך בהתנדבות משום מה הדבר אסור. כנראה שהשם 'שירות לאומי', שבזמנו נחקק כחוק מחייב – דבר שגם רבנים ציוניים התנגדו לו – מרתיע, ושלא בצדק.

75. אין ספק שהתורה מוסיפה לביטחון הבסיסי, אך כאשר מדובר בפיקוח נפש, התורה עצמה חייבה לעשות הכול כדי להינצל ולהציל. עובדה היא שבהתקפת טילים בדרום הארץ, ישיבות רבות לא סמכו על הנס, אלא עברו צפונה לאזור מוגן יותר.

76. בהבנה הדדית שקטה ועניינית, ניתן למצוא פתרון מעשי להמשך לימוד התורה, בד בבד עם תגבור הלוחמים.

ששקד על תלמודו. אין ספק שאילו היה לבחורי הישיבה בחברון נשק, הם היו מפסיקים מלימודם ומשתמשים בו כדי להגן על עצמם ועל תורתם.

ה. מדינת רווחה

רעיון מדינת הרווחה נמצא כבר בתנ"ך. בתהילים פרק ע"ב (יב-טו) מתואר תפקידו של מלך ישראל: "כי יציל אביון משווע ועני ואין עוזר לו. יחוס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע... ויחי וייתן לו מזהב שבא". ופירשו המפרשים (אבן עזרא שם טו, ומצודת דוד שם): "ו'יחי' – לא די שיחייהו, [אלא] עד [ש]יעשירהו, וזה טעם וייתן לו מזהב שבא". כלומר, מדינה שזכתה בעושר, מן הראוי שתעלה את רמת החיים של כל אזרחיה, ותצמצם את הפער שבין השכבות השונות של החברה. גם בגלות, הקהילות היהודיות התאפיינו בכך שהקימו מוסדות קבועים שידאגו לנזקקים שבקהילה. מעיד על כך הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ט ה"ג): "מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה, אבל תמחוי יש מקומות שנהגו בו ויש מקומות שלא נהגו בו, והמנהג הפשוט היום שיהיו גבאי הקופה מחזירין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת".

הקופה מיועדת לכיסוי כל צרכיהם הבסיסיים של הזקוקים לכך – מזון, מלבוש מדור, מרפא ואפילו סיוע לנישואין (שם, פ"ז ה"ג).

התמיכה הציבורית אינה באה להחליף את מצוות הצדקה האישית ואת חיוב העזרה ההדדית שבמצוות גמילות חסדים. אדרבה, היא באה לעודד ולהוסיף עליה, שכן המצווה האישית אינה יכולה לכסות את כל הצרכים, ואינה יכולה להבטיח שוויון בחלוקת התמיכה. נדבתו של הפרט תומכת, בדרך כלל, רק במקורבים לו. המדינה, לעומת זאת, צריכה למלא חללים חסרים אלו. מדינת רווחה אינה מסתפקת בסיפוק צרכים מינימלי לכל אזרחיה, אלא דואגת גם לשפר את רמת חייהם.

את תחילתה של מדינת הרווחה המודרנית, מייחסים לקנצלר גרמניה במאה ה-19 – ביסמרק. יש להניח שהוא קיבל השראה לרעיון מהתנ"ך. גם אם הוא עצמו אולי לא עיין בתנ"ך, התרבות האירופאית ספגה רבות מהמקרא, ובפרט מספר תהילים. הוא לא אהב יהודים, אך ידע על הקהילה היהודית ומוסדות הרווחה שלה.

ט. מדינה וממשלה

הישגי המדינה בשבעים וחמש שנותיה עוברים כל דמיון. בתחומים רבים היא אכן מדינת ישראל, הנושאת את שם ישראל כראוי. כך לדוגמה, קיבוץ הגלויות, הפרחת השממה, בניין הארץ, הצלת יהודים מרודפיהם, המרכז התורני הגדול ביותר בעולם היהודי בכמותו ובאיכותו, רווחה, ועוד. הסטטוס קוו עדיין שומר על פניה הציבוריות של המדינה, חרף הנסיונות לכרסם בעקרונותיו.

לעומת זאת, לצערנו, בתחום התרבותי והרוחני המדינה אינה מטפחת את ייחודה הישראלי, ויש בה חוגים המנסים לטשטש ייחודיות זו. הם עלולים לסכן בכך את קיומה הישראלי של המדינה. יש גם החלטות לא מעטות של הכנסת, הממשלה ובתי המשפט, המכרסמות בישראליותה של המדינה. כגון, מתן לגיטימציה לנישואי תערובת, ערעור מבנה המשפחה, פרצה חמורה במסחר בשבת, כרסום במערכת בתי הדין הרבניים, עקירת יישובים ישראלים, מערכת חינוך שבה לימוד תנ"ך ומקורות התרבות היהודית ירדו לשוליים, ועוד. עם זאת, יש להבחין בין עצם המדינה, ובין תופעות שליליות הניתנות לשינוי, שעם כול חומרתן הן נקודות פרטניות. הן אומנם מטילות צל כבד על המדינה, אך הן עדיין לא פוגמות בעצם הגדרתה ומהותה. צריך להפריד בין עצם למקרה. על המדינה עצמה יש לנהוג יו"ט; על העננים המעיבים עדיין על צוהרי היום, יש להצטער ולהשתדל לסלקם.⁷⁷

י. מדינת הלכה

ומתורת המדינה למדינת התורה, מהלכות מדינה ל'מדינת הלכה'. סגרנו מושג זה במירכאות, כי איננו מכירים מונח זה, כלשונו, בספרות ההלכתית, כולל זו המודרנית. אומנם צמד מילים זה אינו חדש אלא קיים ועומד מקדמת דנא – ההלכה מחייבת מדינה, והמדינה צריכה להתנהג כהלכה. המונח החדש –

77. באחת מדרשותיו ביום העצמאות בישיבת מרכז הרב, אמר הרצי"ה: המדינה היא של הקב"ה, החזירים אינם שלו (באותה עת עדיין לא נחקק חוק האוסר על גידול חזיר בארץ). הרצי"ה נהג לשמור את המסורת של אמירת סליחות בימי בה"ב שאחרי פסח, גם כשהם חלו ביום העצמאות, לצד קריאת ההלל בשמחה והתלהבות. שאלו את ידידו הרש"י ז"ן, האם אין סתירה בין הדברים? תשובתו הייתה שאין סתירה: הלל אומרים על המדינה, וסליחות על הממשלה...

'מדינת הלכה' – יצר סביבו תדמית שלילית, זאת באשמת חלק מתומכיו הדתיים וממתנגדיו החילוניים. יש צורך לזקק מושג זה. הארכנו להסביר שההלכה מחייבת הקמת מדינה ישראלית בא"י. רק באמצעותה ניתן לממש ריבונות ישראלית בארץ, ולקיים את מצוותיה הציבוריות של התורה. מדינה ישראלית כשמה כן היא – כל אורחותיה הציבוריות צריכות ללכת לאור ההלכה. ההדגשה היא על הציבוריות – לא בהכרח הפרטיות. אין זה מחובתה של מדינת הלכה להתערב בחיי הפרט.

כדי שמדינה כזו תקום, על רוב אזרחיה לקבל עליהם מרצונם החופשי ערך זה. כיום, רק כמה ערכים הלכתיים ציבוריים מוסכמים על הרוב; במדינת הלכה הם יתרבו. אחת ההלכות שעליהן תתבסס מדינה כזאת היא 'אחרי רבים להטות', ולכן היא תהיה מדינה דמוקרטית. העם – ולא בהכרח רבנים – הוא שיבחר את מנהיגיו, לכנסת ולממשלה, כשהם מוצאים חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם. הרוב הדמוקרטי יחוקק חוקים וינהיג את המדינה ככל המדינות בעולם. אם יהיה צורך לתקן תקנות, כמקובל במדינות המתוקנות שבעולם, הן יתוקנו ברוח ההלכה. כאן מקומם של הרבנים כיועצי הלכה (לא כיועצים משפטיים הכובלים את ידיהם של נבחרי הציבור, אלא כמנחים על פי עקרונות הצדק והמשפט התורניים). המדינה תלך לאורו של אברהם אבינו, לשמור את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. זו תהיה מדינת רווחה שהצדקה היא נר לרגליה. היא תצהיר על כך שהיא מדינתו של העם שהביא לעולם את בשורת הייחוד. אי לכך היא אינה יכולה להרשות עבודה זרה ברשות הרבים (להוציא מיעוטים קיימים, שזכותם לחיות לפי אמונתם⁷⁸). לכן, השבת, שהיא המבטאת את האמונה בבורא העולם, צריכה לפרוש את כנפיה לפחות על הציבוריות של המדינה, כגון במסחר, בתעשייה וכדו'. עם זאת, למרות היותה מדינת הלכה, אין זה מתפקידה להתערב בחיי הפרט, ומלבד זאת, כפייה על הפרט עלולה להזיק יותר מאשר להועיל; אך היא אחראית לכך שכל פרט יוכל לחיות בביטחון, קיומי, כלכלי, רפואי ועוד (ר' תהילים עב, א-ז; יב-טז). מערכת המשפט תפעל על פי יסודות המשפט העברי המקורי, בתוספת תקנות חדשות שהזמן גרמן, שההלכה מכירה בהן. כל אלו משימות ציבוריות. פוק חזי, על מה ביקרו הנביאים את המלכים בכל התנ"ך? על תופעות שליליות בהנהגת הציבור, כגון

78. עמד על כך בהרחבה הגריא"ה הרצוג בספריו 'תחוקה לישראל על פי התורה'.

תופעת הבמות – "עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות",⁷⁹ ועל עוולות חברתיות ומשפטיות.⁸⁰

סיכום פרק המבוא

אין הולם יותר לסכם את רעיון המדינה הישראלית מאשר דבריו הנשגבים של הרא"ה (אורות, למהלך האידאות בישראל, פ"ב):

בראשית מטעו של העם הזה, אשר ידע לקרא בשם הרעיון האלהי הברור והטהור... נתגלתה השאיפה להקים צבור אנושי גדול אשר 'ישמור את דרך ד' לעשות צדקה ומשפט' (ע"פ בראשית יח, יט).

זוהי השאיפה, שבאה מכח ההכרה הברורה והעזה והתביעה המוסרית הכוללת והרמה, להוציא את האנושיות מתחת סבל נורא של צרות רוחניות וחמירות ולהביאנה לחיי חופש מלאי הוד ועדן, באור האידאה האלהית, ולהצליח בזה את כל האדם כלו.

למלואה של שאיפה זו צריך דוקא, שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, 'עם חכם ונבון וגוי גדול' (ע"פ דברים ד, ו), והאידאה האלהית המוחלטת מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור-חייה. למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצויינים, חסידים ונזירים ואנשי-קדש, חיים באור האידאה האלהית, כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תקוני התרבות והישוב המדיני. עמים שלמים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה, עד המערכות

79. ביקורת זו חוזרת ונשנית כמה פעמים בספר מלכים. למרות שהבמות היו לשם שמייים, פולחן פרטי במקום עבודת ה' המרוכזת בביהמ"ק בלבד, מסכן את האמונה בא-ל אחד ובאחדות העם.

80. שו"ת אבני נזר יו"ד שיב, ג; אור שמח הל' מלכים ומלחמות פ"ג ה"י, ומשך חכמה שמות יד, כט.

הרחבות, הסוציאליות, הפוליטיות והאקונומיות, ועד הפרולטריון לכל פלגותיו, אפלו היותר נמוך ומגושם.

דרך ארוכה צועד עם ישראל לקראת מימוש חזון זה. הדרך מפותלת, עולה ויורדת, מלאת מהמורות ותקלות, אך הרעיון לא מש מעיקרי אמונתו. ב"ה זכינו בדורנו למימוש חלק מהחזון של מדינה ישראלית עצמאית. יצאנו מהגלות, הפכנו מיחידים ומקהילות מקומיות למסגרת כלל ישראלית, לציבור הנושא באחריות לאומית, שבה כל ישראל ערבין זה בזה. ועדיין לא כל הגלות יצאה מאיתנו – עדיין נשארו שרידים של מחלותיה, ויש לתקנם. הישגיה של המדינה בתחומים רבים מגשימים חלקים רבים של החזון, ואולי אף מעבר לו. בקיבוץ גלויות, הפרחת השממה,⁸¹ בניין הארץ, מפעלי השקיה אדירים (ישעיהו לה, ו-ז), הצלת יהודים מרודפיהם, רווחה, מדע וטכנולוגיה, היא ממלאת חלק מייעודי הנביאים.⁸² גם בתחום הרוח, יש פריחה עצומה של לימוד תורה. מדינת ישראל היא כיום המרכז התורני הגדול ביותר בעולם היהודי, בכמותו ובאיכותו – רבבות לומדי תורה, ורבבות קובעי עתים לתורה – גברים ונשים, צעירים וזקנים. כמו כן, יש פריחה עצומה של ספרות תורנית. אור חדש על ציון האיר. מדינת ישראל דהיום היא 'אתחלתא דגאולה' (מגילה יז ע"ב), או לפחות 'עקבתא דמשיחא'.⁸³ הקמת המדינה חיזקה את האמונה והצפייה להמשך התהליך לקראת הגשמת ייעודה של המדינה להיות אור לגויים ברמתה המוסרית, התרבותית והאמונית. ועיקר זה עדיין חסר.

המדינה הוקמה בע"ה. עתה, משימתה העיקרית היא הפנמת הייעוד בחיי הכלל והפרט. העיסוק המטריד במאבק על הקיום, אל לו להסיח את הדעת מהמטרה שאליה יש לחתור. כל זרועותיה של המדינה צריכות להירתם לכך – החינוך, המשפט, האומנות, התרבות, הפוליטיקה ועוד. לא כאן המקום לפרט את הפגמים

81. "ואתם הרי ישראל ענפכם תיתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" – יחזקאל לו, ח; "ואמר ר' אבא: אין לך קץ מגולה מזה" – סנהדרין צח ע"א, ור' ישעיהו לה, א-ב.
 82. נבואות כגון "כל גיא יינשא וכל הר וגבעה ישפלו" – ישעיהו מא, ד – מתקיימות לנגד עינינו, בפיתוח המואץ של התחבורה בעזרת הטכנולוגיה המתוחכמת.
 83. סוטה מט ע"ב, וסנהדרין צח ע"ב – חבלו של משיח. חרדים מעדיפים את השימוש במונח עקבתא דמשיחא, אך גם הם אינם יכולים להתעלם מהמהפכה שעם ישראל עובר בדורות האחרונים.

הקיימים כרגע במערכות אלו. הפגם המהותי בכלום הוא היעדר ההכרה בחזון, וממילא היעדר חתירה מודעת למימוש הייעוד.

יש למקד את היוזמה והמרץ בהחדרת הרעיון בציבור הרחב, בהפנמתו וברתימתו לעשייה משמעותית. לימוד תורה וקיום מצוותיה הם הדרך לכך.

השם 'מדינת ישראל' הוטבע לראשונה ע"י הראי"ה (אורות, אורות ישראל, ו, ז). מדינת ישראל אינה יכולה להיות מדינה ככל המדינות, "מדינה רגילה שאינה עולה לערך יותר גדול מחברת אחריות גדולה", אלא מדינה ייחודית, השונה מכל מדינה אחרת בעולם.

מה שאין כן מדינה שהיא ביסודה אידאלית... מדינה זו היא באמת היותר עליונה בסלם האשר, ומדינה זו היא מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כסא ד' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד.

